

Konývková, Tereza

Sokolské tělo v pohybu

In: Konývková, Tereza. *Tělo v pohybu : performativita sokolského hnutí v období formování moderního českého národa*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2020, pp. 71-102

ISBN 978-80-210-9751-3; ISBN 978-80-210-9752-0 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143527>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3 SOKOLSKÉ TĚLO V POHYBU

3.1 Tělo vstupující: emerze společenství při Slavnosti svěcení praporu Sokola Pražského

První kulturní performancí, jíž sokolské tělo oficiálně vstoupilo do veřejného prostoru jako nástroj zpřítomnění tehdy obecně neznámého tělocvičného spolku, byla Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského. Konala se v neděli 1. června 1862, necelé čtyři měsíce po založení jednoty,²¹⁸ v jejím tehdejší sídle, v sále Apollo. Sokolové si stanovili jako cíl slavnosti: „[...] českému obecnstvu a Němcům ukázati, že stojí spolek v technickém ohledu samostatně, že jsme organisováni, že máme své vlastní české názvosloví a že pracujeme k tomu, aby tělocvik náš měl svůj zvláštní, národní ráz.“²¹⁹ Toho se snažili docílit ostenzivní formou prezentace vlastní činnosti.

---

218 Je pravda, že sokolové oděni v dosud nejednotném kroji se již před touto performancí účastnili dvou událostí. Tou první byla svatojiráská pouť na Říp, 27. dubna 1862, kdy se asi sedmdesát tři sokolů připojilo k větší delegaci. Dne 11. května se pak uskutečnil první samostatný výlet spolku na Závist a do Zbraslavi, kdy sokolové vyšli v prozatímním kroji od tělocvičny. Tento výlet je podstatným milníkem v dějinách spolku, nicméně Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského má pro vytvoření symbolické hodnoty sokolského těla zásadnější význam.

219 MÜLLER, Josef. Sokol v sále u Apolla. In MÜLLER, J. a F. TALLOWITZ. *Památník vydaný na oslavu dvacetiletého trvání tělocvičné jednoty Sokola Pražského*, s. 55. Takto formulovaný základní cíl slavnosti odpovídá okolnostem vzniku spolku, kdy původním záměrem na konci roku 1861 bylo založit utrakvistický tělocvičný spolek Čechů a Němců.

3.1.1 Časovost

Základní časový rámec performance je ohraničen jedenáctou hodinou dopolední²²⁰ a jedenáctou hodinou večerní, kdy „vše se opět tichounce v slavném pořádku po Praze domů rozcházelo.“²²¹ Program slavnosti byl rozdělen na dvě hlavní části: nejprve se v sále uskutečnilo samotné ritualizované svěcení praporu a první veřejné cvičení sokolů, kterému přihlíželo přibližně dvě stě pozvaných hostů. V druhé části performance se sokolové společně s některými diváky průvodem vydali za městské hradby do Krče, kde bylo v lese připraveno venkovní pohoštění pro všechny přítomné. Průvod začal po třetí hodině odpolední, kdy byl z prostorů tělocvičny obřadně vnesen nově „vysvěcený“ prapor, za nímž sokolové kráčeli.

Do kategorie časovosti performance spadá také rytmus, který však není možné důsledně zrekonstruovat na základě textových a obrazových archiválií. Rytmus je z obecného hlediska klíčovým prostředkem strukturujícím sdělení předávané v jakékoli podobě. Pokud není zaručeno jednotné vnímání rytmu všemi účastníky performance, je pravděpodobné, že performovanému sdělení nebude rozuměno. Rytmus performance má v tomto ohledu stejnou funkci jako například rytmus řeči – budu-li klást důraz na jiné slabiky slov, než jak je pro daná slova v českém jazyce obvyklé, bude má promluva velmi obtížně srozumitelná i přes to, že budu mluvit stejným jazykem jako recipient. Analogicky lze tedy tvrdit, že cítil-li divák odlišný rytmus performance než ten, který se aktér do ní snaží vložit, nedojde k jejich vzájemnému porozumění, a tedy k přijetí subjektivní reality aktéra divákem.

Z dostupných materiálů lze o rytmu popisované performance říci to, že byl určován především promluvami jednotlivých aktérů (o nichž bude blíže pojednáno v části „Tělesnost a zvukovost“), střídajících se se cvičením sokolů a zpěvem Hlaholu v první polovině slavnosti. Ve druhé části byl rytmus určován pochodem sokolů a zpěvem národních písní a dále jednotlivými krátkými zastaveními. Jistou představu o rytmu celé události si lze vytvořit na základě jejího programu:

- Seřazení všech cvičících sokolů v kroji v zahradě před cvičebním sálem v 11.00
- Uvítání starostou Sokola Pražského, Jindřichem Fügnerem
- I. vystoupení Hlaholu (zpěv chorálu Josefa Leopolda Zvonaře)
- Řeč matky praporu a vtlokání hřebů do žerdi praporu
- Řeč praporečníka

---

220 Pořádek u slavnosti. Kronika Sokola pražského. Soubor nalepených chronologicky řazených materiálů k činnosti Sokola Pražského 1862–1877. Nalepeno do sešitů, I. svazek. Inv. č. 246. k. 16, fond Sokol. Archiv Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea.

221 MÜLLER, Josef. Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského. In MÜLLER, J. a F. TALLOWITZ. *Památník vydaný na oslavu dvacetiletého trvání tělocvičné jednoty Sokola Pražského*, s. 65.

- II. vystoupení Hlaholu²²²
- Veřejné cvičení
- Závěrečná řeč jednatele spolku, Eduarda Grégra
- Odchod od tělocvičny směrem ke Krči v 15.00²²³

Podle programu se v performanci pravidelně střídají mluvené pasáže s hudebními, které mají pro určení rytmu (a atmosféry) zcela zásadní význam, jelikož mohou zajistit jednotné „naladění“ přítomných účastníků. Zároveň jsou tato hudební intermezza jakousi „pomlkou“, která odděluje dynamičtější významotvorné části performance a poskytuje čas aktérům i divákům pro uvědomění si daných významů a jejich reflexi. Skutečnost, že právě Hlahol vystoupil na první slavnosti Sokola, vypovídá o jejich vzájemné ideové a také o částečné personální provázanosti.²²⁴

Schéma slavnosti přirozeně vychází z křesťanské tradice křtu a svěcení. Její tvůrci byli s průběhem takových náboženských rituálů srozuměni a vnímali je jako obecně dobře známé vzorce chování. Ty pak přenesli do nově vznikajícího společenství, jež si „rituály“ s vlastním obsahem teprve utvářelo. Schéma takového rituálu pak v sobě nese i stanovený rytmus, kdy se střídají významotvorně „obsažnější“ pasáže (promluvy, cvičení) s těmi méně intenzivními (zpěv Hlaholu), jak už bylo zmíněno.

Protože schéma nové performance svěcení sokolského praporu bylo teprve ustanovováno, bylo nutné předem realizovat generální zkoušku, aby tvůrci performance získali větší jistotu, že se při „premiéře“ podaří vytvořit požadovaný význam. Sokolové uspořádali zkoušku o den dříve, v sobotu 31. května, na niž byl stejně jako na nedělní svěcení pozván přibližně stejný počet hostů. Zpravidla to však byly necvičící členové spolku, kteří se z kapacitních důvodů nemohli první části nedělní slavnosti zúčastnit.

Druhá část performance, která v sobě zahrnovala průvod a pohoštění v Krči, byla rytmicky utvářena především zmiňovaným pochodem a jednotlivými zastaveními v obcích obklopujících Prahu, například v Nuslích, v Michli a při vstupu do Krče.²²⁵ Průvod tak převzal schéma lidové obchůzky, kde jednotlivá zastavení struk-

222 Podle vzpomínek Renáty Tyršové tento výstup Hlaholu předcházela až závěrečné řeči Eduarda Grégra. TYRŠOVÁ, R. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na svého otce*. Díl II, s. 25.

223 Podle Josefa Müllera se odcházelo od tělocvičny až v půl čtvrté odpoledne MÜLLER, J. Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského, s. 65.

224 Heslem Hlaholu bylo „Zpěvem k srdci, srdcem k vlasti“, takže na obecné úrovni lze tvrdit, že oba spolky našly shodu v tom, že prostřednictvím jednoduché, speciální dovednosti nevyžadující činnosti chtějí své členy (a nejen je) motivovat k zájmu o národ a jeho rozvoj. Hlahol vznikl o několik měsíců dříve než Sokol Pražský a mezi jeho zakládající členy patřil Rudolf Thurn-Taxis, jenž byl zároveň Fügnerovým protikandidátem na post starosty Sokola. MÜLLER, Josef. Vznik a založení Pražské tělocvičné jednoty Sokola. In MÜLLER, J. a F. TALLOWITZ. *Památník vydaný na oslavu dvacetiletého trvání tělocvičné jednoty Sokola Pražského*, s. 46.

225 MÜLLER, J. Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského, s. 65.

turují lineární průběh performance a jsou opět jakýmsi „intermezzy“, v nichž dochází k dynamičtější a více spontánní interakci mezi aktéry a diváky: ti vítali přicházející sokoly provoláním slávy u slavobrán a poskytovali členům průvodu občerstvení. Pro společné potěšení všech a vytvoření jednotné atmosféry hrála na zmiňovaných místech hudba.²²⁶ O podobnosti s lidovou obchůzkou je možné hovořit proto, že průvod byl de facto cyklicky uzavřen, jelikož skončil přibližně v témže místě, kde začal, a jeho cílem bylo zahrnout do národního povědomí prostřednictvím slavnosti mimopražská česká centra. Byla tím tak vytvořena mentální mapa sokolského češtví – vědomého vlastenectví.

Tato část slavnosti pak byla zakončena z hlediska rytmu nejméně strukturovanou fází, a to společným hodováním, při němž se stíraly rozdíly mezi aktéry a diváky, a vznikla tak skupina bez zjevné hierarchie. Běžná zdvořilostní společenská pravidla, ovlivňující chování, však zůstala i v této rozvolněné atmosféře zachována.

3.1.2 Prostorovost

Svěcení praporu Sokola Pražského se uskutečnilo v bývalém tanečním sále Apollo v Ječné ulici, kde spolek před vybudováním vlastní tělocvičny v roce 1864 sídlil.²²⁷ Sál je možné označit jako *geometrický prostor* performance, o jehož podobě si lze udělat alespoň částečnou představu z dobových výkresů. Když jej před jedenáctou hodinou dopoledne pozvaní hosté postupně zaplňovali, viděli před sebou volný sál určený původně tanečním zábavám, kde nyní před proskleným vstupem do zahrad bylo jakoby „navíc“ umístěno tělocvičné náradí: kuň pro voltizování, koza, bradla, kruhy, žebříky, hrazdy, žíněnky apod.²²⁸ Sál byl pro tuto příležitost vyzdoben, ale v archivních materiálech chybí konkrétnější informace. Víme pouze, že na lešení, sloužícím k upevnění tělocvičného náradí, v pravé části sálu u dveří do zahrady visela velká červená cedule s bílým nápisem „Tužme se!“, nad níž se nacházel malovaný stříbrný sokol v letu.²²⁹

V zahradě během příchodu hostů do sálu čekali sokolové v zatím nejednotném kroji²³⁰ na povel umožňující jim vstoupit dovnitř před přítomné obecnstvo, sta-

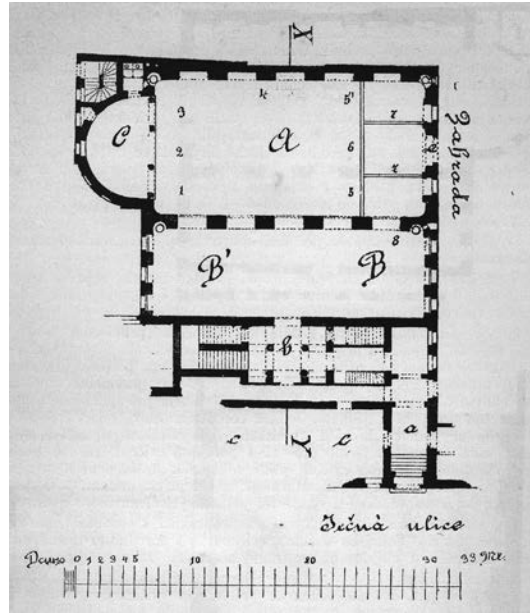
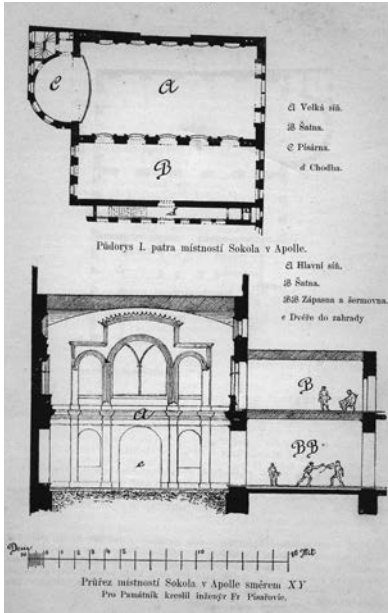
226 MÜLLER, J. Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského, s. 65.

227 Bezprostředním důvodem k postavení vlastní sokolovny bylo, že spolek dostal z pronajatého sálu výpověď, jelikož jej koupil řeholní řád. MÜLLER, J. Sokol v sále u Apolla, s. 62.

228 Tamtéž, s. 54.

229 Tamtéž.

230 Jak bylo již uvedeno v podkapitole „Sokolské tělo vlastencovo“, sokolský kroj zpočátku existence spolku nebyl jednotný a trvalo určitý čas, než bylo vydáno stanovisko Sokola Pražského, jak má kroj přesně vypadat. Kroje na Slavnosti svěcení praporu se lišily především barvou košile, kdy někteří z mužů zvolili garibaldiiovskou červenou, jiní světlý odstín téže barvy a další vybrali modrou či fialovou barvu košile. Slavnost svěcení praporu „Sokola“. *Národní listy*. 1862, roč. 2, č. 129, s. 1.

Obr. 15. Půdorys tělocvičny v sále u Apolla. Zdroj: MÜLLER, Josef a Ferdinand TALLOWITZ. *Památník vydaný na oslavu dvacetiletého trvání tělocvičné jednoty Sokola Pražského*. Praha: Sokol Pražský, 1883.

rostu spolku a další. Ti je vyhlíželi z galerií v prvním patře a z postranních výklenků v přízemí.²³¹ Přímo proti dveřím, jimiž vstupovali sokolové, v největší možné vzdálenosti od nich pak seděly ve výklenku ženy, tzv. matka a kmotry praporu, jež „měly za úkol“ spolku prapor darovat.²³²

Přítomností aktérů a diváků v tělocvičně a vzájemnou interakcí mezi nimi vznikl prostor *performativní*, který nelze pro jeho efemélnost do důsledku rekonstruovat, jelikož existoval pouze po dobu trvání performance. Lze si však o něm vytvořit určitou představu na základě dobového svědectví právě o rozmístění diváků a aktérů v sále. Byl událostí, nikoli dílem jako prostor geometrický.²³³

Performativní prostor dále nese to specifikum, že každý z účastníků si jej de facto utváří sám prostřednictvím individuální schopnosti přijímat optické a zvukové vjemy. Performativní prostor tak zásadně a různorodě ovlivňoval divákův a aktérův

231 Slavnost svěcení praporu „Sokola“. *Národní listy*, s. 1. Podle vzpomínek Renáty Tyršové byly pro hosty připraveny židle, ale z jejího textu není zřejmé, zdali židle byly určeny všem hostům, nebo jen těm vysoce společensky postaveným. TYRŠOVÁ, R. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce*. Díl II., s. 24.

232 MÜLLER, J. *Sokol v sále u Apolla*, s. 58.

233 FISCHER-LICHTE, E. *Estetika performativity*, s. 166.

prožitek z procesuálně utvářených jevů. Proto ani v tomto jasně ohraničeném sále nelze zaručit, že všichni přítomní měli prožitek stejný, nehledě na jejich odlišné emocionální rozpoložení. Jisté však je, že pozice účastníků, kterou zaujímali vůči sobě navzájem, nám může napovědět mnohé při objasňování jejich vzájemného vztahu a od toho se odvíjejícího významu, jak byl dále v průběhu performance utvářen.

3.1.3 Tělesnost a zvukovost

Erika Fischer-Lichte pojmenovává dva „typy“ těl: tělo *fenomenální* a tělo *sémiotické*, která společně utvářejí onu „tělesnou“ materiálnost performance. Tělo fenomenální je takové, jež je přihlížejícími jako tělo vnímáno – bezpříznakové, „samoreferenční“, je tělem přítomným. Z perspektivy aktéra je možné tvrdit, že se cítí „býti tělem“. Divák takové tělo vnímá v *řádu přítomnosti*, kdy je schopen spoluprožívat situace spolu s aktérem, vcítovat se do něj na základě tělesných počitků.²³⁴ Tělo sémiotické je pak pro účastníky performance znakem nesoucím významy, tělem reprezentujícím. Aktér „má“ své tělo – může s ním pracovat jako s nástrojem sdělování.²³⁵ Divák jej vnímá v *řádu reprezentace*, díky níž tělem nabízené znaky rozumově interpretuje.²³⁶ V případě jakékoli sokolské performance lze tělo cvičenců vnímat oběma způsoby: buď jako muže ostentivně ukazující svou tělesnou dovednost, nebo jako reprezentanty společenství, potažmo národa, kteří svou tělesností synekdochicky zastupují národní tělo. Přechod mezi vnímáním těla „fenomenologicky“ (v řádu přítomnosti), nebo „sémioticky“ (v řádu reprezentace) není schopen divák, ani aktér kontrolovat a děje se de facto nahodile v různých momentech události.²³⁷ V konkrétním okamžiku však většinou dominuje jeden řád vnímání nad druhým, jelikož lidská mysl neumí souběžně fungovat v obou řádech zároveň. Podvojně pojetí těla, a především jeho podvojně vnímání diváky i samotnými aktéry je specifickým prvkem performance, nevyskytující se v jiném druhu umění či médiu, a právě tato oscilace mezi řády vnímání jedinečným způsobem utváří význam v performanci.

Charakteristickou vlastností fenomenálního těla je jeho přítomnost: čím více „přítomné“ se takové tělo v performanci jeví, tím více poutá divákovu pozornost a tím se také zvyšuje jeho významotvorný potenciál. Sokolské tělo ji stupňovalo cíleným pohybem a její nejvyšší úroveň dosáhlo tehdy, když – řečeno s Týršem – bylo plně opanováno vlastní vůlí cvičence a splňovalo všechny estetické nároky

234 FISCHER-LICHTE, E. *Estetika performativity*, s. 214.

235 Tamtéž, s. 117.

236 Tamtéž, s. 214.

237 Tamtéž, s. 213–214.

popsané v „Tělocviku v ohledu esthetickém“.²³⁸ V ten okamžik byla mysl cvičence plně provázaná s reprezentující tělesnou hmotou a naopak, čímž „se vyjevilo“ z Tyršova pohledu dokonalé tělo, z pohledu kognitivních věd pak „vtělená mysl“.

„Nesokolští“ aktéři a především „nesokolské“ aktérky určovali míru své prezentnosti v performanci především vlastním hlasem, zformovaným do promluvy (případně zpěvu), protože prostřednictvím hlasu se lze „dotýkat“ poslouchajících a lze jím spoluutvářet a zcela zaplnit performativní prostor.²³⁹ Artikulovanou promluvou v obecně srozumitelném jazyce však jejich fenomenálnímu tělu přibyla i sémiotická funkce, jelikož pomocí jazyka jako znakového systému vznikaly na úrovni reprezentace nové významy.

Mezi hlavní aktéry Slavnosti svěcení praporu Sokola Pražského patřili již zmínovaní Jindřich Fügner, Eduard Grégr, praporečník J. Doležal,²⁴⁰ Miroslav Tyrš, sokolští cvičitelé a cvičenci. K hlavním aktérkám se řadily matka praporu, Karolina Světlá, a také kmotry praporu: Kateřina Fügnerová, Jenny Thurn-Taxisová, Marie Riegrová, Berta Šteffková a Johana Kolářová a jeho družičky: Božena Křížková, sestry Klementina a Bohdana Hanušovy a dvojčata Terezie a Marie Macháčkovy.²⁴¹

Ostatní pozvaní hosté figurovali jako přihlížející obecenstvo, které však mělo rovněž vlastní vnitřní strukturované uspořádání: některé jeho členy lze označit spíše za aktéry, protože byli natolik všeobecně dobře známí, že mezi ostatními diváky vzbuzovali značnou pozornost. Mezi takové patří například autor praporu, Josef Mánes, Jan Evangelista Purkyně²⁴² nebo tehdejší purkmistr města Prahy, František Václav Pšross.²⁴³

Jaké významy nesla těla jmenovaných aktérů a akterek v performanci a jakým jednáním byly tyto významy tvořeny? Poté, co sokolové vstoupili do sálu, promluvil nejprve ke všem přítomným nedávno zvolený starosta spolku, Jindřich Fügner.

238 Srov. pojednání o Tyršových estetických kategoriích a o ideálním těle oštěpaře v kapitole „Geneze sokolského těla“, s. 52.

239 FISCHER-LICHTE, E. *Estetika performativity*, s. 187. Srov. „Prolog“ této knihy, s. 20.

240 V dostupných materiálech se nepodařilo dohledat celé křestní jméno praporečníka.

241 TYRŠOVÁ, R. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce*. Díl II., s. 22.

242 Jan Evangelista Purkyně je podle sokolské interpretace mimo jiné „strůjcem“ toho, že sokolové na jeho doporučení začali cvičit s břemeny. Josef Müller vzpomíná: „Jednoho večera vrátiv se z procházky, navštívil nás opět a ukázal nám, že nosí k účelu pozorování oběhu krve a práce srdce kamaše broky naplněné. Přitom podotknul stařeček: ‚Milí hoši, vy se zde pilně cvičíte, to je pěkné, cvičení vaše se mně velice líbí, avšak vy při tom dosahujete jen jistého stupně absolutní síly a obratnosti, na kterém pak zůstanete státi, dále nepokračující. To je proto, poněvadž přemáháte vždy jen tíži vlastního svého těla a jakmile svaly vaše zmohtnou tak, že ji hravě ovládáte, nepřibývá vám více v značnější míře síly. Na to pomýšlejte, abyste této vadě odpomohli.‘ Přemýšleli jsme a výsledek byl rozmnožení času pro zápas určeného, zavedení břemen a cvičení s odporem a konečně přítěží.“ MÜLLER, J. Sokol v sále u Apolla, s. 60.

243 Slavnost svěcení praporu „Sokola“. *Národní listy*. 1862, roč. 2, č. 129, s. 1. Mezi hosty byly pocho-pitelně i další, z dnešního pohledu významné osobnosti, jako třeba Jan Neruda – v té době však své společenské postavení jako mnozí další teprve budoval a o jeho přítomnosti na slavnosti není například v *Národních listech* zmínka.

Obr. 16. Odevzdání sokolského praporu v kroužku českých paní v čele s Karolinou Světlou. 1926. Autor: Josef Kočí. Olej na plátně. Zdroj: Národní muzeum, Sběrka tělesné výchovy a sportu, inv. č. H7H-16515.

O jeho projevu je známo jen to, že promluvil „krátce a srdečně“.²⁴⁴ Následně Hlahol zazpíval chorál Josefa Leopolda Zvonaře a po jeho skončení se slova ujala Karolina Světlá.

Ta společně s kmotrami praporu seděla na židlích rozestavených do půlkruhu²⁴⁵ ve výklenku pod balkonem, z něhož zněl hlahol Hlaholu. Proti skupině českých žen zaujímali své místo sokolové vstupující ze zahrady. Tyto dvě skupiny byly hlavními „aktéry“ slavnosti a jejich základní významotvorný vztah byl vizuálně určen právě vzájemnou „kontrapozicí“. Každá ze skupin byla obklopena dalšími doprovodnými znaky utvářejícími významy: za sokoly bylo umístěno tělocvičné nářadí a nápis „Tužme se!“ a stříbrný sokol v letu – symboly, které jako by za mlčící muže promlouvaly. Na straně českých žen stál zmiňovaný Hlahol a v jejich

244 MÜLLER, J. Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského, s. 62. Fügnerův projev nemohl být nijak obsáhlý, jelikož podle vzpomínek Renáty Tyršové jeho znalost češtiny nebyla pro takový účel dostatečná a česky hovořil s výrazným německým přízvukem. Navíc chtěl svou řeč přednést z paměti – nikoli číst z listu jako císař Franz Josef I. TYRŠOVÁ, R. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na svého otce*. Díl II., s. 24.

245 Tamtéž.

blízkosti se pravděpodobně nacházel i Mánesem malovaný prapor prozatím oddělený od žerdě (vyrobené taktéž podle Mánesova návrhu).²⁴⁶ České ženy v čele s Karolinou Světlou spolu s těmito „atributy“ reprezentovaly různá odvětví českého umění a kultury. Jejich statická pozice (v protikladu s dynamickými sokoly) pak symbolizovala určitou nadřazenost a zároveň ochotu přijmout nový spolek jako součást kultury. Dámy také mohly působit v jistém smyslu jako „vědmý“, doprovázené družičkami, trpělivě a s prozíravostí očekávající příchod sokolů – „noviců“.

Karolina Světlá po doznění chorálu v jednotné atmosféře svým hlasem ovládla prostor sálu a promlouvala k přítomným „bratrům“. Nejprve představila obecný společenský kontext:

Po dlouhé trudné sirobě oživlo opět v lůně naší matky vlasti plémě bujaré, my to jsme, nejmladší děti její! [...] My chceme smýti hříchy předkův a povznésti chceme vlast, svaudou mučedlnici, opět na stolec dávné slávy. [...] Každý z nás pracuje dle svých sil na díle, v němž vidíme všichni úlohu životní, učenec sbírá zlatá zrnka k ozdobe její, básník ji plete z písní nadšených korunu nevadnoucí, průmyslník ji obohacuje důvtipem svým a rolník ji zúrodňuje a proměňuje v ráj.²⁴⁷

Touto základní metaforou o vlasti jako matce-rodiciče zušlechťované činnosti jejich obyvatel-dětí zahrnuje do své promluvy obecnost, které svou ostenzivní přítomností bez jakékoli další vynaložené aktivity jednoduše zpřítomnilo ono „bujaré plémě její“. Z fenomenálních těl, která „pouze“ jsou, se tak stala těla sémiotická, jež něco znamenají. Používáním zájmena „my“ – „my chceme“, „my jsme“, „každý z nás“ zahrnuje do jednoho celku všechny přítomné včetně sebe – její promluvu tak lze vnímat jako performativní řečový akt v austinovském smyslu.²⁴⁸

Následně svou pozornost obrací výhradně k sokolům – oslovuje je jako ty, kteří

puzeni touhou státi se otčině prospěšnými, sestoupili jste se ve spolek a vytknuli jste si za úkol, že tužití budete sil svých, nebo jen v těle zdravém a silném přebývá duch zdravý a jen z ducha zdravého prýští se ono blahodějně světlo, ježto budí v národě zárodky budoucnosti blahé.²⁴⁹

Sebe a přítomné kmotry pak označila za „sestry“, jejichž „[I]áska k rodině, povinnosti k ní, sto posvátných pásek poutá nás ale ke krbu domácímu, nemůžeme,

246 Mánesův prapor měl rozměry přibližně 2 × 2 metry (SCHŮTOVÁ, J., V. SAUROVÁ a H. HAVRÁNKOVÁ. *Signované kresby a obrazy Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea*, s. 87), a proto manipulace s ním musela být poněkud obtížná. O tom, jak bylo s praporem během performance přesně nakládáno, nejsou potřebné informace dostupné.

247 MÜLLER, J. Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského, s. 63.

248 Srov. AUSTIN, John Langshaw. *Jak udělat něco slovy*. Praha: Filosofia, 2000.

249 MÜLLER, J. Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského, s. 63.

nechceme vás následovati u vír světa a přece si přejeme, by vás upomínka na nás stále oblékala, mírníc překypující ráznost vaši.“²⁵⁰

Aby naplnily tento záměr, předávají sokolstvu darem onen prapor, „výrobek pilnosti naší“.²⁵¹ Jakákoliv jeho „poskvrna“, rozuměj provinění se vůči národním ctnostem, je zároveň prohřeškem vůči jeho dárkyním, čímž je akcentována další vlastnost sokolů – galantnost. České ženy od mužů – sokolů žádají:

[...] byste se vždy zastali slabého a před mocným se nechvěli, jen ušlechtilosti se kořili a lži a zradě vždy odhodlaně na hlavu šlápli, žádáme, byste otčinu nade vše milovali a lidskost nejen v srdcích nosili, ale i také v skutcích jevíli, žádáme, byste si cti nad život vážili a v ženě vždy viděli kněžku všeho dobrého a krásného; toť přání, toť sesterské naše požehnání!²⁵²

Tyto požadavky jsou de facto jakousi sudbou, jež kmotry dávají vlastním kmořencům „do vínku“, jsou doporučením, jak se mají chovat, jakými muži mají být. Z tradičních společenských pozic, jež jako ženy zastávají, tyto „matky“, „kmostry“ a „družičky“ zásadním způsobem formují jejich vlastní identitu – identitu sokolskou. Ony nároky se vyřknutím před společensky vysoko postavenými svědky (například před Pštrosem, nebo Purkyně) zákonitě stávají její nedílnou součástí. Takto konstruovanou identitu je možné vnímat jako „sémiotickou nálepkou“ – jako označení, které je „protistraně“ nabídnuto, a ta ho teprve musí performativně (svým tělem) přijmout.

Po skončení proslovu pak byly všechny základní široce přednesené teze shrnuty v krátkých výstižných heslech: „Láska k vlasti“, „Svoboda“, „Lidskost“, „Bratrství“, „Svornost“, „Ráznost“, „Neohroženost“, „Vyrvalost“, „Střídmost“, „Pravdivost“, „Jarost“, „Čest a sláva“. Postupně je pronášely přítomné kmotry a družičky a současně přitom zatloukaly hřeb jeden po druhém do připravené žerdi – každý z hřebů tak nesl určité poselství. Tím byl „zrozen“ prapor jako celek, získávající symbolickým aktem svou vlastní ideovou hodnotu, které se sokolové nesmí zpronevěřit. Sokolové pokaždé hesla zopakovali, a tak performativně dali najevo jejich přijetí.²⁵³

250 MÜLLER, J. Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského, s. 63.

251 Ve skutečnosti, jak známo, prapor na hedvábí maloval Josef Mánes. Dílo dokončil v nejzazší možný čas, takže barvy ještě plně nezuschly. Proto ho o několik týdnů později musel opravovat. TYRŠOVÁ, R. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na svého otce*. Díl II., s. 22–23. Předání praporu českými ženami sokolům má ryze divadelně-obřadní charakter, jelikož všichni přítomní věděli, že na existenci praporu nenesou žádný podíl. Ačkoli to v dostupných materiálech není explicitně uvedeno, je pravděpodobné, že jeho vznik zaplatil objednatel díla, Jindřich Fügner.

252 MÜLLER, J. Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského, s. 63.

253 Tento performativní motiv opakování slov lze označit jako jistý druh antifony, která je nedílnou součástí katolických církevních obřadů a představuje elementární dialogický prvek takového obřadu. Rituál „zrození praporu“ má v evropské kultuře dlouhou tradici – slavnostní způsob „vzniku“ praporu byl používán například v armádě a sokolové jej transformovali dle svých požadavků do vlastního spo-

Následně hlavní praporečník J. Doležal převzal prapor se slovy potvrzujícími výše uvedené:

[...] dnes zasvěcujeme sebe dílu a účelu, který nám má býti hvězdou svítící a vodící nás po celý život, dnes slibujeme řadíce se kol kolem praporu toho veškeré své síly, veškerý svůj život věnovat blahu vlasti, blahu národa. [...] Mezi sebou budme bratry, jsouce všichni syny jedné milé matky, budme sobě rovni, neznajíce žádné přednosti, pracujíce všichni jenom k tomu, bychom v ctnosti byli všichni velcí! [...] Tužíce síly své cvičením, prací a namáháním, nečiníme to snad z vyražení neb marnivosti, nýbrž proto, by sílením těla sílil i duch náš. [...] Bratři, připojme k ctnostem právě jmenovaným ještě svornost, kterouž dohromady k nejkrásnějšímu je svjeme věnci, pak jistě spojenými silami dojdeme cíle a dobudeme vítězství třeba sebe většího bylo třeba namáhání. Pročež sestupme se mužně kolem svatého toho palladia, a stojíce k ctnosti, již jsme sobě byli vytknuli, pevně jako skála v rozbouřeném okeánu, pozdravme prapor náš.²⁵⁴

V závěru uvedeného proslovu je obsažena i „scénická poznámka“ určující jednání sokolských cvičenců. Není zcela jasné, jak takové „pozdravení“ praporu přesně vypadalo, zdali muži prapor nějakým způsobem obestoupili, anebo zdali se oním „pozdravením“ myslí samotné cvičení, které podle programu po zpěvu Hlaholu následovalo.²⁵⁵

Nejprve sokolové předvedli cvičení prostná,²⁵⁶ která tehdy probíhala bez hudebního doprovodu, zato poprvé zaznělo české tělocvičné názvosloví, jehož autorem byl Miroslav Tyrš. Ten celé cvičení jako náčelník řídil. Mnoho z jím proslovených termínů byly novotvary, takže došlo ke specifické sémiotické situaci, kdy přihlíže-

---

lečenství. O „posvěcení“ sokolského praporu církevním hodnostářem není v dostupných pramenech zmínka a je více než pravděpodobné, že tento rituální prvek byl záměrně vynechán, protože česká společnost se profilovala jako liberální, a tedy nezávislá na církvi. Navíc katolická církev byla tehdy vnímána jako mocenský nástroj Rakouského císařství. K tomuto rituálnímu pronášení hesel je nutné připojit poznámku Renáty Tyršové, jež se slavnosti účastnila jako osmiletá dívka. Podle jejích vzpomínek některé dámy nepronesly hesla dostatečně hlasitě, takže lze pochybovat o spontánní hlasité reakci sokolů. Kateřina Fügnerová, její matka, však heslo „Svoboda“ pronesla náležitě zvučně, a proto tím vzbudila adekvátní ohlas, jak zmiňuje například cvičitel Josef Müller ve svém svědectví. TYRŠOVÁ, R. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce*. Díl II., s. 24; MÜLLER, J. Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského, s. 63. Z těchto informací lze vyvodit, že u sokolů nevzbuzoval adekvátní reakci pouze obsah hesla, ale značný (ne-li většinový) podíl na odezvě měl způsob, jakým byla hesla performativně zpřítomněna.

254 Tamtéž, s. 63–64.

255 Podle svědectví Renáty Tyršové však Hlahol zazpíval, jak už bylo uvedeno, až po cvičení před závěrečným projevem Eduarda Grégra. Zazněla jihoslovanská píseň Na přej, která tehdy byla obecně vnímána jako píseň, bez níž se žádná národní slavnost neobejde. TYRŠOVÁ, R. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce*. Díl II., s. 25.

256 Prostná necvičili všichni muži v kroji, ale jen polovina z nich, jelikož v tělocvičné nebyl dostatek místa. Během písně Hlaholu se část sokolů přesunula do zahrady, zatímco zbytek cvičil. TYRŠ, M. *Statisticko-historický přehled jednot sokolských pro rok 1865*, s. 59.

jící obecenstvo neznalo výrazy a nebýt názorné tělocvičné ukázky, pravděpodobně by jim vůbec nerozumělo. Skutečnost, že při této příležitosti bylo prezentováno české tělocvičné názvosloví, naplňovala sokolský cíl ukázat samostatnost spolku a jeho nezávislost na spolku německém. Podle dostupných informací byl tento Tyršův výstup jediným v průběhu celé slavnosti. Tyrš nebyl osobou reprezentující (jako například Fügner, Světlá či Eduard Grégr), ale ostentivně zpřítomňoval sokolskou činnost.²⁵⁷ Provedení prostocviků lze na symbolické úrovni interpretovat jako rituální tělesnou „oběť“ ideálům zhmotněným praporem a jako akt jejich bezvýhradného přijetí, a tedy přijetí identity konstruované v proslovu Karoliny Světlé. Stejný pohyb všech cvičenců v jednotlícím rytmu vyjadřoval zároveň i jejich shodné smýšlení a zpětnovazebně tento tělesný prožitek jednotného a jednotčího pohybu opanoval jejich vlastní mysl.

Totéž lze tvrdit o přihlížejících divácích, kteří na základě pouhého sledování pohybu těl mohli mít díky schopnosti vcítění se podobný prožitek, byť o něco méně intenzivní. Tato lidská dovednost je z perspektivy kognitivních věd objasnitelná činností tzv. zrcadlových neuronů, které reagují na pozorované pohybové podněty tak, jako by se hýbalo samo tělo diváků.²⁵⁸ Tento jednotlící divácký prožitek vyústil v emerzi nového společenství, kdy na základě vzájemného vnímání aktérů diváky a naopak dochází ke vzniku pevné interpersonální vazby mezi nimi. Emerze nového společenství se uskutečnila o to snadněji, že fenomenální, myslí opanovaná těla sokolů ve cvičebních pozicích dosáhla své maximální přítomnosti tím, že produkovala takovou energii, jež výrazně podněcovala zájem obecenstva. Zároveň ona fenomenální těla nesla i jasné sémiotické významy, díky nimž bylo pro diváky možné ztotožnit se s aktéry i na úrovni vědomého rozumového přijetí sdělovaného.

Po cvičení prostných byla předvedena cvičení na nářadí a na závěr prezentoval své dovednosti sbor cvičitelů Sokola Pražského. S hosty se pak rozloučil Eduard Grégr, jednatel spolku, který v rámci ideje pokroku vyzval přítomné „bratry“, „[...] ať se vznáší spolek náš vždy výš a výše! [...] Na zdar!“²⁵⁹

257 Tyršova úloha v této performanci je poněkud nejasná – například podle zpráv Renáty Tyršové o Tyršově organizačním talentu a houževnatosti lze předpokládat, že hlavním tvůrcem (dramaturgem a režisérem) této slavnosti byl právě on. Je otázkou, kdo byl autorem přednesených proslovů, které na sebe tematicky navazovaly. Dostupné archivní materiály na ni bohužel neumožňují nalézt uspokojivou odpověď. Obecně lze říci, že u performance je méně podstatné, kdo byl dramaturgem, režisérem či tvůrcem textů, jelikož tyto osoby nejsou těmi, které by jednoznačně mohly zaručovat její úspěch, jako to může být u uměleckých děl. Pro úspěch performance jsou klíčové výkony aktérů a jejich autorství. Zdařilost performance je dána tím, jak „pravdivě“ se aktéři jeví a jak jsou schopni o své subjektivní realitě přesvědčit obecenstvo. Cílem performance je navodit zdání „autentičnosti“, nikoli uměleckosti.

258 Blíže např. SOFIA, Gabriele. Divadlo jako živý systém: neurovědy, biologie a komplexita při studiu vztahu mezi hercem a divákem. *Divadelní revue*. 2010, roč. 21, č. 1, s. 53–67.

259 MÜLLER, J. Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského, s. 65.

3.1.4 Emerze společenství

Když asi v půl čtvrté odpoledne téhož dne vyšel průvod přibližně čtyř set sokolů²⁶⁰ a některých hostů ze sálu Apollo do pražských ulic, vstoupilo do tohoto veřejného prostoru právě zformované společenství vyznávající hodnoty reprezentované Mánesovým praporem. Ten nesli praporečníci na čele průvodu a v jeho středu byl nesen starý prapor spolku s nápisem „Tužme se“.²⁶¹ Tímto vstupem sokolského průvodu do veřejného prostoru města byl náhodně přihlížejícím Pražanům dán podnět k možnému procesu identifikace s prezentovanými hodnotami. Díky prosté ostenzi průvodu tak získávali informaci o existenci nového společenství a mohli se na základě estetické libosti či nelibosti, již v nich daný jev vzbudil, rozhodnout o svém postoji k němu. Podstatným činitelem v procesu identifikace náhodných pozorovatelů byly „davy“ a „tisíce“ záměrných diváků, které provázely průvod sokolů cestou za městské brány a část z nich až do Krče.²⁶² Aktivní diváci tak vytvářeli jakýsi vzorec chování, jež mají následovat všichni „správní“ Češi. Zároveň tím byla zviditelněna přítomnost členů spolku v pražských ulicích a mimo ně a průvodu byl tímto jednáním dán punc slavnostnosti, narušující rutinní řád běžných dnů. Jan Neruda, tehdejší člen spolku a účastník průvodu, píše: „První četa razí pomalu dráhu, tu objeví se u vchodu statné postavy praporečnicků, krásný prapor se rozvine a po prvé zašumí ve volném vzduchu bílý sokol v červeném poli. Klobouky letí do výše, tisícové ‚Sláva‘ hučí prostranstvím.“²⁶³

Průvod prošel Žitnou branou z města, přes Nusle a Michli do Krče a zpěvem písní a rytmickým pochodem zvyšovali jeho účastníci svou přítomnost ve veřejném prostoru, a tím zintenzivňovali svou schopnost zaujmout. Po této „sebeprezentativní“ fázi byla slavnost zakončena rozvolněnou oslavou, kde podle svědectví cvičitele Sokola Pražského „[v]še se hemžilo, bavilo, ruce si tisklo na znamení bratrské lásky.“²⁶⁴

* * *

Takto strukturovaná kulturní performance má obdobné schéma jako přechodový rituál.²⁶⁵ Jeho prostřednictvím dochází k proměně statusu jedinců či jevů,

260 TYRŠOVÁ, R. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce*. Díl II., s. 25.

261 MÜLLER, J. Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského, s. 65.

262 TYRŠOVÁ, R. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce*. Díl II., s. 25.

263 NERUDA, Jan. Bratři sokolové. In NERUDA, Jan. *Česká společnost I*. Praha: Odeon, 1951, s. 136–137.

264 MÜLLER, J. Slavnost svěcení praporu Sokola Pražského, s. 65.

265 Přechodovými rituály se zabýval Arnold Van Gennep, který již v roce 1909 publikoval svou stať *Přechodové rituály* (VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: NLN, 1997.), jež se o šedesát let později stala základním východiskem pro práci antropologa Victora Turnera *Průběh rituálu*. TURNER, Victor. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press, 2004. Oba badatelé se ve svých výzkumech soustředí především na vývoj a strukturu předindustriálních společností, proto je jejich teze

čímž se transformuje celá sociální realita těch, kteří se takového rituálu účastní. Sokolové se díky popsané performanci stávají součástí širšího společenství/kultury, které tím částečně proměňuje svou strukturu.

Přechodový rituál rozděluje Arnold van Gennep do tří fází: preliminární (odloučení), liminární (pomezí) a postliminární (sloučení, přijetí).²⁶⁶ V případě Slavnosti svěcení praporu Sokola Pražského není fáze „odloučení“ v tehdejší moderní společnosti nijak významotvorným momentem.²⁶⁷ Podstatnější pro úspěšný vstup sokolského těla do veřejného prostoru je fáze liminární, zahrnující v sobě svěcení praporu a společné veřejné cvičení. V následné fázi „slučovací“ vstupují sokolové spolu s hosty do pražských ulic jako ustanovené společenství s určitou symbolickou hodnotou, kterou svou přítomností ostentivně ukazují jako právě ustanovenou součást české kultury.

Takový přechodový rituál lze pojímat svým způsobem jako iniciační, kdy se z „noviců“ – sokolů stávají plnohodnotní a vážení členové společenství, do něhož ho z dominantní pozice přijímají jeho „ženy – matky“ pod „otcovským“ dohledem uznávaných mužů (Pštross, Purkyně). Ti svou přítomností celý proces legitimizují. Na konci slavnostního dne pak při „bratření“ vzniká nehierarchizovaná *communitas*, homogenní společenství bez vnitřní struktury.²⁶⁸ Po konci slavnosti se ona struktura utvářející vztahy mezi jeho jednotlivými členy přirozeně vrací do společenství.

Sokolské tělo vstupující do česko-německého veřejného prostoru Prahy v ní získalo prostřednictvím této performance svou základní identitu trvající po celou dobu existence spolku. Mělo být neohrožené, vytrvalé, rázné, mělo dbát na jarost, střídmost a pravdivost, věřit v bratrství, lidskost a svobodu a mělo být oddáno vlasti. Tato charakteristika byla konzervována v sokolském praporu, který sokoly provázel na jejich výletech za hranice hlavního města českých zemí a při každém veřejném cvičení. Jak se takové tělo jevilo o dvacet let později při oslavách založení spolku, bude pojednáno v následující podkapitole.

3.2 Tělo setrvávající: emerze národa při Jubilejní slavnosti Sokola Pražského

V roce 1882, dvacet let po slavnosti svěcení praporu Sokola Pražského, existovalo kromě této jednoty v Rakousku-Uhersku sto čtyři dalších a z původních několika

---

možné aplikovat na otázky pojednávané v této práci pouze v omezené míře. I tak ale mohou do zkoumané problematiky vnést adekvátní zobecňující perspektivu.

266 VAN GENNEP, A. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*, s. 19.

267 Arnold Van Gennep zároveň upozorňuje, že jednotlivé části přechodového rituálu nemusí být stejnou měrou rozpracovány. Tamtéž. To platí právě pro svěcení sokolského praporu, jelikož první fáze je pro tehdejší společnost nepodstatná.

268 TURNER, V. *Průběh rituálu*, s. 129–130.

set sokolů vzrostl jejich celkový počet na 11 197 (v roce 1883).²⁶⁹ Jednoty byly postupně zakládány také v jiných slovanských městech, například v Lublani (1863), ve Lvově (1866), v Záhřebu (1874), v Bělehradě (1882) a v dalších.²⁷⁰ Už v 60. letech 19. století vznikaly z iniciativy českých imigrantů sokolské spolky také ve Spojených státech amerických. Touto aktivitou sami pro sebe utvářeli soudržné institucionalizované společenství, poskytující jim pocit bezpečí a ukotvenosti v novém, málo známém socio-politickém prostředí. Zakládání sokolských jednot tak lze v tomto případě označit za kulturní vzorec chování, jež si Češi „přiváží s sebou“ a jenž může být důkazem toho, jak se za poměrně krátkou dobu sokolské hnutí stalo součástí české kultury, kterou imigranti spolkovými aktivitami ve Spojených státech amerických zpřítomňovali.²⁷¹

V 70. letech se sokolské hnutí potýkalo se značným úbytkem členů, jelikož vzrůstal počet v jistém smyslu konkurenčních sborů dobrovolných hasičů, do nichž muži v některých regionech vstupovali spíše než do Sokola. Odliv členů byl také částečně způsoben i obecnou stagnací politického vývoje a s tím související ztrátou vnitřní motivace některých mužů „tužit se“ pro vlast.²⁷²

Dvacet let po svěcení praporu Sokola Pražského by si česká Pražanka nebo český Pražan možná obtížně dokázali představit, že Miroslav Tyrš kdysi býval známým jen úzkému kruhu přátel a spolupracovníků a že jeho sokolské činnosti nebyla zprvu například v tisku věnována dostatečná pozornost. Na konci roku 1882 Jan Neruda v *Humoristických listech* píše: „Mezi těmito muži [zakladateli Sokola Pražského, pozn. TKF], jichžto jména netoliko jednota sokolská, ale celý národ náš nikdy nepřestane chovati v paměti nejvděčnější, v první řadě jest Miroslav Tyrš.“²⁷³ Kromě tohoto uznání, jehož se mu od Nerudy dostalo, byl Tyrš v roce 1880 po mnoha peripetiích uznán také za plnohodnotného člena české akademické obce tím, že se habilitoval v oboru dějiny umění na Českém polytechnickém ústavu. Profesorem

269 NOLTE, C. E. *Sokol in the Czech Lands to 1914: Training for the Nation*, s. 185. Protože však navzdory Tyršovým snahám tehdy ještě nefungovala společná organizace zaštiťující všechny jednoty, není možné mluvit o členech jednoho spolku, byť ideový cíl všech jednot byl rámcově stejný. Česká obec sokolská byla založena v roce 1889.

270 NOLTE, Claire E. All for One! One for All!: The Federation of Slavic Sokols and the Failure of Neo-Slavism. In JUDSON, M. Pieter a Marsha L. ROZENBLIT (eds.). *Constructing Nationalities in East Central Europe*. New York/Oxford: Berghahn Books, 2005, s. 127–128.

271 První sokolská jednota ve Spojených státech amerických byla založena roku 1865 v St. Louisu v Missouri, další pak o rok později v Chicagu; v roce 1867 byl založen Sokol v New Yorku. V roce 1878 vznikla Národní jednota sokolská ve Spojených státech amerických. NOLTE, Claire E. Our Brothers Across the Ocean: The Czech Sokol in America to 1914. *The International Journal of the History of Sport*. 2009, roč. 26, č. 13, s. 1, 4.

272 Aby se rozkladu sokolského hnutí zabránilo, začal Tyrš v roce 1871 vydávat *Sokol, časopis zájímům tělocvičným věnovaný*, který měl šířit základní sokolské ideje a sjednocovat myšlenkový vývoj různých sokolských jednot v českých zemích.

273 NERUDA, Jan. Miroslav Tyrš. *Humoristické listy*. 1882, roč. 24, č. 52, s. 1. Citováno dle SAK, Robert. *Miroslav Tyrš: Sokol, myslitel, výtvarný kritik*. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 258.

na Karlo-Ferdinandově univerzitě se po jejím rozdělení stal v roce 1884 a byl tak prvním českým profesorem v oboru klasická archeologie a dějiny umění.²⁷⁴ Svou ostentivně performovanou aktivitou si tak Tyrš vytvořil pevnou pozici v obou profesních sférách – v sokolské a ve vědecké. Za uplynulých dvacet let Tyrš také získal vědomí „setrvalosti“ vlastní existence, jak je patrné z poznámky zklidňující jeho mysl, kterou si po částečném zotavení ze svého druhého nervového zhroucení v roce 1877 píše do zápisníku: „Nechtít hned na celý národ působit, tvé působení bude i po smrti dlouhé a trvalé.“²⁷⁵ Z této racionálně formulované „útěchy“ lze odvodit další náznak toho, že sokolství již bylo dostatečně ukotvené ve struktuře české kultury, když sám neurotický Tyrš byl tímto způsobem schopen eliminovat svou obavu o existenci hnutí.

Dvacet let po svěcení praporu Sokola Pražského se přirozeně změnila také politická situace v Rakousku-Uhersku i v Praze samotné. V roce 1879 poslanci reprezentující staročechy ukončili svůj pasivně-rezistentní postoj vůči rakouské vládě a začali se aktivně podílet na utváření politiky mnohonárodnostní monarchie. O rok později bylo ministrem spravedlnosti Stremayrem nařízeno, že v Čechách a na Moravě se na úřadech bude hovořit česky, nebo německy – podle požadavku každého z občanů. Postupně sílila moc Čechů ve státní správě (v zemském sněmu, i ve správních orgánech česko-německých měst), a to na úkor německých liberálů.²⁷⁶

V tomto dynamickém období byly na Střeleckém ostrově pořádány oslavy dvacetiletého výročí vzniku sokolského hnutí, později označené za I. všesokolský slet. Sokolové touto slavností chtěli ostentivní prezentací vlastní aktivity přesvědčit širokou veřejnost, že spolková existenční krize probíhající v 70. letech je definitivně u konce. K záměru slavnosti Tyrš ve svém svolání uveřejněném v časopise *Sokol* z počátku roku 1882 poznamenává:

274 BAŽANT, Jan. *Klasická archeologie a české národní obrození (1872–1923)*, s. 149, 159. Za obstrukcemi spojenými se jmenováním Tyrše docentem a následně profesorem stojí dle Jana Bažanta dvě okolnosti: je jimi česko-německý mocenský boj na univerzitní půdě, kdy si němečtí profesori z výše uvedeného důvodu nepřáli posílit pozici českých vědců na univerzitě. Zároveň Bažant důsledně dokládá vědeckou problematičnost Tyršova habilitačního textu *Laokoon, dílo doby římské*, jež musela být tehdejší vědecké obci (české i německé) do značné míry zřejmá. Jeho kolegy se na české univerzitě stali například Tomáš Garrigue Masaryk nebo Otakar Hostinský. Tyrš také pracoval jako redaktor rubriky o výtvarném umění v tehdy nově vzniklém časopisu *Atheneum*. TYRŠOVÁ, Renáta. *Miroslav Tyrš: jeho osobnost a dílo*. Část III. Praha: Český čtenář, 1934, s. 107.

275 TYRŠOVÁ, R. *Miroslav Tyrš: jeho osobnost a dílo*. Část III., s. 29. Tyrš se léčil téměř ročním pobytem v Itálii, kde společně se svou manželkou pobýval v Pise, ve Florencii a později se přesunul do bavorských Alp. Aby svůj návrat do Prahy a k plné pracovní činnosti zvládl co nejlépe, sestavil si vlastní „osobní příkázání“, jež mu k tomu mělo pomoci. Uvedený citát je jedním z bodů. Kromě toho Tyrš sám sebe koriguje následujícími: „Příliš službovolným nebýt“, „Mysli si, kdo jsi a nesnižuj se“, „Nedělat, čím nic nepořídíš“, „Toliko na sebe spoléhat.“ TYRŠOVÁ, R. *Miroslav Tyrš: jeho osobnost a dílo*. Část III., s. 27–29.

276 COHEN, G. B. *Němci v Praze 1861–1914*, s. 109–111.

Tužme se! Chceme vznešený prapor společný s junáckým heslem tímto opět vysoce vztýčit; chceme v průvodu slavnostním co jeden mocný celek hrdě vystoupit, chceme v nepřehledném ruchu cvičiště přátelům a odpůrcům o nadšené snaze svojí, o smělé odvaze a jaré síle sokolské svědectví jasné a nevýratné podati, chceme v přesvědčení vlastním navzájem mocně se posilniti, chceme posvátné věci společné nového uznání, nového rozšíření v kruzích národa svého vydobyti.²⁷⁷

Těchto cílů měli sokolové dosáhnout především tím, že se oslava výročí založení Sokola Pražského promění přítomností maximálního množství členů nejlépe ze všech existujících jednot v oslavu sokolství jako takového. Do Prahy se sjelo přibližně tisíc šest set sokolů ze sedmdesáti šesti jednot.

Jaké významy a jaká sokolská těla byly prostřednictvím performance utvářeny, nastíním v této podkapitole na základě zhodnocení její materiálnosti. Pozornost bude věnována především průvodu a cvičením prostným.

3.2.1 Časovost

Slavnost se uskutečnila ve třech po sobě jdoucích dnech: od soboty 17. června do pondělí 19. června; všechny podstatné významotvorné události se udály v neděli. Aby bylo dosaženo určených cílů performance, jak je ve výše uvedeném citátu vytyčil Tyrš, stanovily organizační odbory Sokola Pražského²⁷⁸ program hlavního slavnostního dne na Střeleckém ostrově následovně:

- 10.00 zkouška prostných a nářadového tělocviku²⁷⁹/pietní akt u Fügnerova hrobu²⁸⁰

277 TYRŠ, Miroslav. Vyzvání jménem Sokola Pražského k slavnosti jubilejní v r. 1882. In SCHEINER, Josef. *Sokolské úvahy a řeči Dra. Miroslava Tyrše*, s. 164.

278 Organizátoři slavnosti byli rozděleni do těchto odborů: cvičební, stavební, uvítací, ubytovací, průvodový, uváděcí, finanční, zábavní, žurnalistický, odbor pro upravení šaten. Tento systém organizace zůstal rámcově zachován při pořádání všech následujících sokolských sletů. KOŽÍŠEK, František a Josef MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882. In MÜLLER, J. a F. TALLOWITZ. *Památník vydaný na oslavu dvacetiletého trvání tělocvičné jednoty Sokola Pražského*, s. 139.

279 Z dostupných materiálů není zřejmé, zdali zkouška byla veřejná, či nikoli. Domnívám se, že zkouška byla spíše neveřejná, ačkoli při následujících sletech tomu bylo naopak.

280 Jubileum Sokola Pražského. *Pokrok* 18. 6. 1882. Novinový výstřížek. Památník: vázaný soubor dokumentace k I. sletu. Inv. č. 1958. Karton 76, fond Sokol. Archiv Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea. Jindřich Fügner zemřel 15. listopadu 1865, tři roky po založení spolku. Zemřel náhle na celkovou sepsi organismu, způsobenou zánětlivým onemocněním. Jan Neruda v *Národních listech*, několik dnů po Fügnerově smrti píše: „Nebohý národe! Kolik že jsi měl již mužů takových, kteří ti mohli víc věnovati než cit svůj a myšlenky své, a kolik že jsi jich měl, kteří obdařeni statkem, nejen život svůj, i statek ten obětovali tvému blahu, nepočítajíce, neoučtujíce?! A první, který mezi tebou vstal, který dokázal, že také mezi námi může zrodit se muž hotový obětovat vše, který v šlechtnosti své

- 12.00 společný oběd cvičenců
- 14.30 sraz členů všech jednot na nádvoří Českého polytechnického ústavu na Karlově náměstí
- 15.30 prochází průvod sokolů z Karlova náměstí Žitnou ulicí, dále Štěpánskou, Václavským náměstím, Ovocnou ulicí a Ferdinandovou třídou na Střelecký ostrov²⁸¹
- 17.00 zahajovací řeč jednatele Eduarda Grégra
- 17.30 cvičení prostrná
- cvičení na náradí družstev (I. a II. oddíl) a následně cvičitelů (I. a II. oddíl)
- zahradní slavnost na Střeleckém ostrově²⁸²

Předešlý den byl jakýmsi dnem přípravným, kdy se do Prahy sjeli členové sokolských jednot z regionů, které vítali na různých pražských nádražích členové Sokola Pražského. Hosté byli ubytováni především v dnešní Sokolské ulici. Večer se pro ně v Novém českém divadle konalo představení *Žižkovy smrti* od Josefa Jiřího Kolára, jemuž předcházela krátký proslov sepsaný Svatoplukem Čechem a přednesený členem hereckého souboru Vojtou Slukovem, oblečeným v sokolském kroji.²⁸³ Touto „předřčí“ mělo být zajištěno jakési společné myšlenkové naladění všech přítomných a zároveň měli být navedeni ke „správné“ interpretaci představení. Večer pak uzavíralo společenské setkání hostů v Měšťanské besedě v Jungmannově ulici, čímž získali všichni účastníci dostatek příležitostí k vzájemnému osobnímu seznámení. Na tomtéž místě se den po slavnosti, v pondělí, hosté s hostiteli také loučili – tím, že onen akt vítání a loučení proběhl na totožném místě, získala celá slavnost na symbolické úrovni uzavřenou kruhovou strukturu.²⁸⁴

Rytmus slavnosti byl v jejím průběhu přirozeně velmi proměnlivý a různorodý a v závislosti na něm byla taková i celá její dynamika. V klíčových významotvorných částech, jako byl především průvod a cvičení na Střeleckém ostrově, byl rytmus

---

vyrovnal se nejšlechetnějším synům bohatých velkých národů: první ten muž musil předčasně odejít, aby osvědčilo se opět na našem národu, že chudému i samo teplé slunko dříve zachází! Kdo ti bude, lide můj, druhým Jindřichem Fügnerem, kdo dovede jako on zapomínat sebe, kdo – “NERUDA, Jan. Nad Fügnerovým katafalkem. In: NERUDA, Jan. *Česká společnost I.* Praha: Československý spisovatel, 1951, s. 344–345.

281 KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 140.

282 Program veřejného cvičení jednot sokolských. Památník: vázaný soubor dokumentace k I. sletu. Inv. č. 1958, k. 76, fond Sokol. Archiv Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea. Průvod a cvičení prostrná byla nedílnou součástí každého veřejného vystoupení sokolských jednot v Praze i mimo ni.

283 KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 139. Kromě předních českých herců v představení vystupovali také sokolové jako komparz, ztvárňující císařská a husitská vojska nebo pražský lid. Plakát s obsazením. Památník: vázaný soubor dokumentace k I. sletu. Inv. č. 1958, k. 76, fond Sokol. Archiv Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea.

284 KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 142.

určován živou hudbou muzikantského ostrostřeleckého a sokolského uskupení (v případě průvodu).²⁸⁵ Při prostných pak jednotící rytmus udával Tyrš úderý dřevěnou holí o rezonanční desku,²⁸⁶ anebo náčelnickou trubkou, kterou řídil cvičení na nářadí.²⁸⁷ Rytmus v obou dílčích performancích byl také utvářen pohybem těl – stejnokrokem pochodujících sokolů nebo jednotným pohybem mužů cvičících prostná. V případě cvičení nářadových nelze jednotný rytmus vysledovat, jelikož každé družstvo cvičilo na jiném nářadí, které vyvolávalo jiné tělové napětí každého z cvičenců a tím pádem i nestejný rytmus. Jeho jednotící funkce byla pozorovatelná pouze v rámci pohybu každého ze sokolských těl a byla nezbytným předpokladem pro zdar každého z dílčích výkonů.

3.2.2 Prostorovost

Slavnost dvacetiletého založení Sokola Pražského se uskutečnila na několika místech v Praze, jak je zřejmé z výše uvedeného programu: na nádražích, která byla jakousi moderní vstupní branou do města, v tělocvičně Sokola Pražského, jež po dobu slavnosti fungovala jako jakési administrativně-organizační zázemí, v Měšťanské besedě v Jungmannově ulici – centru českého společenského života – a mimo jiné také na Olšanských hřbitovech, kam k Fügnerově pomníku během nedělního dopoledne kladly věnce mnohé sokolské deputace zastupující různé jednoty.²⁸⁸ Hlavní část programu se odehrávala v ulicích Nového Města a na Střeleckém ostrově.

Průvod sokolů vyšel z Českého polytechnického ústavu, sídlícího v tehdy moderní budově na rohu Karlova náměstí a Hurtovské (dnešní Resslovy) ulice. Dále pokračoval Žitnou ulicí do Štěpánské, pak na Václavské náměstí směrem k dnešnímu Můstku a Ovocnou ulicí (dnešní ulicí 28. října) se dostal na Ferdinandovu třídu (po roce 1918 pojmenovanou Národní). Ta vedla přímo na Františkův řetězový

285 Ostrostřelci kromě kapely poskytli sokolům také své vlastní prostory – cvičiště na Střeleckém ostrově.

286 Na cvičišti. *Národní listy*. 1882, roč. 22, č. 167, s. 2.

287 Věstník pro jubilejní slavnost Sokola Pražského. Inv. č. 1965. k. 76, fond Sokol. Archiv Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea.

288 Kladením věnců k Fügnerově hrobu byla projevena úcta k jeho osobě a sokolské práci. Fügner se tím na symbolické úrovni stal součástí slavnosti. Celý program jubilejní sokolské slavnosti je tvořen dle schématu starověkých řeckých olympijských her, jak podotýká Eva Stehlíková ve studii „Obřadní a divadelní prvky v sokolském hnutí“ – samotné kladení věnců je obdobou obětování bohům či hrdinům slavnosti. STEHLÍKOVÁ, E. Obřadní a divadelní prvky v sokolském hnutí, s. 165. Dále o inspiracích antickou kulturou v sokolském hnutí KONÝVKOVÁ, Tereza. Čeští vlastenci jako antičtí borci v kulturních performancích sokolského hnutí v letech 1862–1912, s. 181–243.

most, nesoucí jméno otce Franze Josefa I., Františka Karla.²⁸⁹ Z mostu pak průvod sešel na místo hlavního dění, na Střelecký ostrov.

Trasa průvodu byla zvolena tak, aby sokolové svou adekvátně dlouhou přítomností v ulicích Prahy poskytli přímému i nepřímému obecenstvu informaci, že se uskutečňuje z jejich pohledu významná slavnost, zintenzivňující národní cítění účastníků.

Tato národní slavnost byla součástí strategií národního boje Čechů a Němců o veřejný prostor „matičky Prahy“, který probíhal legitimizovanými a ověřenými způsoby, používanými oběma zúčastněnými stranami. Mezi tyto strategie patřily právě ony národní performance, kdy zájmy toho kterého etnika byly zpřítomňovány přímo prostřednictvím těl jeho členů, nebo k tomuto účelu byly použity významově naplněné architektonické prvky, jimiž byl soustavně a systematicky zaplňován veřejný prostor města. Jednalo se především o památníky či pamětní desky významných osobností, nebo o budovy různých institucí.²⁹⁰ V každém průvodu byly specifickým způsobem kombinovány oba zmiňované mechanismy boje o veřejný prostor, jelikož zvolená cesta vedla kolem významných českých budov, čímž byl propojen onen architektonický a „tělesný“ element. Při určení trasy průvodu však nebyl opomenut ani jeho praktický účel, jímž bylo „přesunout“ sokoly na místo hlavního slavnostního dění.

Sokolové takto strukturovaným průvodem vytvořili určitou mentální mapu události a zahrnuli do jakéhosi sdíleného kolektivního vědomí i ony architektonické symboly a jimi prezentované hodnoty. Například započítím cesty Prahou v Českém polytechnickém ústavu vzdali hold české vzdělanosti, kterou tato instituce v dané době prezentovala. Volba tohoto ústavu byla do značné míry podmíněna zajisté i osobními vazbami, jež k němu představitelé Sokola (a především Tyrš) měli.²⁹¹ Průvod prošel také kolem sochy Josefa Jungmanna, prvního pražského pomníku věnovaného českému buditeli, který byl postaven v roce 1878.²⁹² Kdyby u této sochy stál během průvodu současný historik Miroslav Hroch se svými stávajícími znalostmi, mohl by si pomyslet, že v okamžiku, kdy zástupy sokolů míjí Jungmannův pomník,

---

289 Blíže o Praze té doby *Průvodčí po Praze a okolí města*. Praha: Bellmann, 1884, 123 s.

290 NOLTE, Claire E. *Celebrating Slavic Prague: Festivals and the Urban Environment, 1891–1912. Bohemia: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder. A Journal of History and Civilisation in East Central Europe*. 2012, roč. 52, č. 1, s. 37–42.

291 Jak bylo zmíněno výše, Tyrš se v roce 1882 habilitoval právě na Českém polytechnickém ústavu a díky tomu se stal plnohodnotným členem české akademické obce. Skutečnost, že průvod začal právě na Karlově náměstí, může na symbolické úrovni vytvářet vazbu mezi tělocvičným hnutím a českou historií a kulturou vůbec, jelikož kromě polytechnického ústavu se v jeho okolí, či přímo na něm nacházely další významné instituce, jako Novoměstská radnice, před níž začaly husitské války; samotné náměstí pak bylo založeno Karlem IV., „otcem vlasti“, a mohlo tak mít pro české etnikum v době vypjatých nacionálních snah zvláštní význam.

292 NOLTE, C. E. *Celebrating Slavic Prague: Festivals and the Urban Environment, 1891–1912*, s. 37–42.

Obr. 17. Jubilejní slavnost Sokola Pražského na Střeleckém ostrově. Kresba. Nedatováno. Autor: Adolf Liebscher. Zdroj: Národní muzeum, Sbírka tělesné výchovy a sportu, inv. č. H7H-15577.

dochází k vyjevení dvou milníků vývoje moderního českého národa: jeho iniciátor Jungmann a hlavní reprezentant oné učenecké fáze národního hnutí (neboli fáze A) se na úrovni symbolu setkává se sokoly, tvůrci masové fáze národního hnutí (fáze C). Pro účastníky performance tímto momentem vznikl další z emocionálních prožitků, v němž byla jejich konkrétní „národovorecká“ snaha prováděná „tady a teď“ zasazena do širšího dějinného kontextu a kauzálních návazností.

Průvod prošel také například kolem slavnostně nazdobeného sídla Akademického čtenářského spolku,²⁹³ kavárny Slavie a samozřejmě také kolem Národního

293 KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 140. V *Národních listech* je ještě doplněno, že nazdobeny byly také některé domy jednotlivých občanů. Denní zprávy *Národní listy*. 1882, roč. 22, č. 167, s. 2.

divadla, jež v tu dobu dělil ještě více než rok od jeho znovuotevření.²⁹⁴ Za kavárnou Slavia se pak naskytl panoramatický výhled na Pražský hrad nasvícený odpoledním sluncem.²⁹⁵ Tento pohled mohl zintenzivnit emocionální prožitek účastníků, jelikož Pražský hrad byl asi nejpodstatnějším architektonickým symbolem národních dějin. Prostřednictvím tohoto vizuálního vjemu a *genia loci* si účastníci performance mohli v daný okamžik uvědomit své vlastní místo v národní minulosti a vytvořit tak ideovou spojnicí mezi sebou samými a předešlými generacemi Čechů.

Průvod po Františkově mostě došel na Střelecký ostrov, kde bylo prostranství ostrostřeleckého cvičiště, zastíněné vzrostlými stromy, náležitě upraveno pro tuto událost. Samotný „domek“ ukotvující most ke Střeleckému ostrovu a částečně zastřešující na něj vedoucí schodiště byl ozdoben bílou drapérií, chvojím a nápisem „Tužme se!“, sestaveným z bílých růží. Nad schodištěm se po dobu slavnosti klenu- lo jakési umělé podloubí z chvojí, jímž všichni aktéři museli při vstupu na ostrov projít. Přímo před nimi pak na budově střelnice visel uvítací nápis z červených umělých růží „Na zdar!“, umístěný mezi prapory v českých barvách.²⁹⁶ Oba tyto nápisy byly de facto elementárním poselstvím navozujícím základní rámec, v jakém mají všichni účastníci slavnosti pozorované a prožívané dění interpretovat: jako zdárně provedené české zdokonalování (se).

Do arény utvořené speciálně pro tuto událost, v jejímž centru bylo střelecké cvičiště, se vstupovalo branou v budově střelnice z roku 1812, naproti níž byla umístěna hlavní tribuna pro tisíc sedících hostů.²⁹⁷ Boční strany arény byly uzavřeny dvěma menšími tribunami pro necvičící sokoly. Před tou hlavní stálo malé podium, určené náčelníku, vedoucímu cvičení, Miroslavu Tyršovi. Na opačném konci cvičiště byl vytyčen prostor pro jeho náměstka, Františka Čížka, který podle Tyršových pokynů řídil cvičení z opačné strany.²⁹⁸ Další čtyři podia pro předcvičovatele byla rovnoměrně rozmístěna po stranách arény tak, aby bylo zaručeno,

---

294 Otevření Národního divadla je vůbec plně paradoxů. Poprvé bylo otevřeno nedokončené na oslavu sňatku korunního prince Rudolfa a Štěpánky Belgické za přítomnosti obou novomanželů. Hlahol před zahájením zpíval rakouskou a belgickou hymnu, představení bylo uvedeno živým obrazem s podobiznami obou novomanželů. Hrála se *Libuše*, kterou Bedřich Smetana dokončil již před jedenácti lety právě pro tuto událost. Otázka je, zdali předpokládal, že bude poprvé uvedena za přítomnosti korunního prince. Řádné otevření bylo naplánováno až na 11. září 1881. Hlavním organizátorem průvodu a celé slavnosti měl být Miroslav Tyrš, který byl zároveň členem komise pro výzdobu divadla. Slavnostní otevření se však neuskutečnilo, jelikož 12. srpna 1881 divadlo vyhořelo. KONEČNÁ, Hana, Zdeňka BENEŠOVÁ, Ljuba KLOSOVÁ, Zina TROCHOVÁ a Jindřich ČERNÝ. *Čtení o Národním divadle: útržky dějin a osudů*. Praha: Odeon, 1983, s. 19.

295 Podle sokolských zpráv bylo ten den slunečno a teplo. KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 139.

296 Denní zprávy. *Národní listy*, s. 2.

297 KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 140.

298 Na cvičišti. *Národní listy*, s. 2.

že pro každého z cvičenců bude předcvičovat nadhled.²⁹⁹ Uprostřed jedné z bočních tribun se nacházelo řečniště pro uvítací proslov Eduarda Grégra.³⁰⁰ Uvnitř arény ve všech čtyřech rozích (u vstupu a také u hlavní tribuny) byly umístěny prapory vystupujících jednot tak, aby bylo zjevné, kolik jednot se na slavnost Sokola Pražského vydalo.³⁰¹ Mezi prapory byl pochopitelně i ten Mánesův, od vzniku Sokola symbolizující „Lásku k vlasti“, „Svobodu“, „Jarost“, „Svornost“, „Bratrství“ a další sokolské ctnosti.

Ve směru od hlavní tribuny, k níž bylo veškeré dění orientováno, bylo možné nad vstupem na letiště na budově střelnice vidět další nápis „Tužme se!“, opět sestavený z umělých květů růží, tentokrát však červených.³⁰² Spolu s prvním nápisem nad vstupem na ostrov tak tvořily jakousi „zrcadlovou“ dvojici zhotovenou v národních barvách. Pod nápisem pak při nástupu k prostným procházeli všichni sokolové a dávali tak performativně najevo, jaký je význam jejich počínání. Popsaný vstup na ostrov a na cvičiště byl určen pouze účastníkům průvodu a cvičícím sokolům; diváci přicházeli speciálním vstupem v levé části ostrova směrem od Smíchova a jejich cesta vedla pravděpodobně rovnou k hlavní divácké tribuně v jižní části ostrova.³⁰³ Z toho plyne, že celý prostor byl de facto rozdělen na „zákulisí“, kam mohli pouze sokolští aktéři a organizátoři, a na „scénu“, tedy veřejné, volně přístupné prostranství, na němž se odehrávalo to, co mělo být vidět.³⁰⁴ Část sokolského dění tedy záměrně zůstala skryta zrakům diváků.

Průčelí střelnice, kde byl umístěn zmiňovaný nápis, bylo dále zdobeno bustou Jindřicha Fügnera, jež se nacházela v okně prvního patra budovy – Fügner jako by shlížel na celé dění pod sebou. Vedle busty pak byly po každé straně umístěny sochy Čechie a Slavie, „zbožtěných matek“ Čechů a Slovanů. Tím byla vytvořena jakási „nejsvětější trojice“ stojící za vznikem sokolského hnutí. Fügner se tak poměrně záhy po svém úmrtí v roce 1865 na symbolické rovině dostává do sokolského panteonu mezi mytologické postavy, ačkoli jeho sokolská činnost byla plně ukotvena v nedávné minulosti. Tyto významy nesené vizuálními znaky pak byly podpořeny i v uvítacím proslovu Eduarda Grégra, když pronesl: „A Jindřich

299 Na cvičišti. *Národní listy*, s. 2.

300 KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 141.

301 Rozvrh náradí k jubilejnímu cvičení Sokola Pražského. Inv. č. 1958, k. 76, fond Sokol. Archiv Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea.

302 Stejně heslo, ovšem jinak vizuálně zpracované, stálo nad vchodem do sálu Apollo, kterým do něj vcházeli cvičící sokolové, jak bylo uvedeno v předchozí podkapitole.

303 Jubilejní slavnost Sokola Pražského (Pokračování). *Sokol: časopis zájmům tělocvičným věnovaný*. 1882, roč. 12, č. 8, s. 75 (vázáno).

304 Rozdělením sociálního prostoru se zabývá například sociolog Ervin Goffmann ve své knize *Všichni hrajeme divadlo: seberepresentace v každodenním životě*. GOFFMAN, Erving. *Všichni hrajeme divadlo: seberepresentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999.

Fügner žil též a umíral dle hesla svého [Ni zisk, ni sláva – pozn. TKF], příklad jeho budiž nám provždy hvězdou vodící. [...] I spolek náš má již své ‚svatě!‘³⁰⁵

Onen božský fügenrovský motiv se na sletišti vyskytuje opakovaně, jelikož ještě jedna jeho busta je umístěna na podstavci z chvojí, za diváky na nejvyšším bodě hlavní tribuny. Tato Fügenrova socha je ještě doplněna „svatozář“ za jeho hlavou, vytvořenou z vějíře blýskajících se šavlí a kordů.³⁰⁶

Po obvodu cvičiště před tribunami bylo rozmístěno tělocvičné nářadí. Nejbliže k hlavní tribuně pak stála vysoká bradla, na nichž v druhé části programu předvedli své dovednosti cvičenci Sokola Pražského.³⁰⁷

Po skončení cvičení se sokolové odebrali do šaten (v budově střelnice) a následně se prostranství změnilo v „zahradní restauraci“, elektricky osvětlenou,³⁰⁸ která měla sloužit k družnému veselí.

Díličmi proměnami variabilního geometrického prostoru uskutečněnými během slavnostního dne mohlo dojít k „vrstvení“ významů a prožitků, vyvolaných právě prostorově-vizuálními vjemy v myslích diváků. Každý z diváků si je mohl navodit pohledem na určitý architektonický prvek, s nímž byl daný prožitek v průběhu performance během dne spojen. Střelecký ostrov v sokolské historii nesmazatelně zůstal místem, kde se konala Jubilejní slavnost Sokola Pražského, nebo chceme-li I. všesokolský slet. Jak tento geometrický prostor modifikoval jednání aktérů a diváků, vytvářejících svou přítomností prostor performativní, bude pojednáno v následující části o tělesnosti a zvukovosti performance.

3.2.3 Tělesnost a zvukovost

Tělesnost jako jedna z dalších složek materiálnosti performance sestává především z fenomenálního a sémiotického těla. V případě slavnosti dvacetiletého výročí založení pražské jednoty lze snadno vysledovat dominanci jednotlivých typů těl: to fenomenální dominovalo spíše v průvodu Prahou a při cvičení na nářadích, to sémiotické pak při cvičení prostných.

Průvodu se účastnilo, jak už bylo řečeno, asi tisíc šest set sokolů ze sedmdesáti šesti jednot a bylo v něm nesenno padesát sedm praporů, z čehož lze snadno

305 Na cvičišti. *Národní listy*, s. 2.

306 Denní zprávy. *Národní listy*, s. 2.

307 KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 142; Cvičení družstev. *Sokol: časopis zájmům tělocvičným jmenovaný*. 1882, roč. 12, č. 6, s. 52 (vázáno).

308 Elektrické osvětlení zůstávalo při slavnostech v poslední pětině 19. století stále speciálním prvkem, který slavnosti dodával (podobně jako ohňostroj) punc jedinečnosti. Blíže o světle v 19. století: LENDE-ROVÁ, M., T. JIRÁNEK a M. MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*, s. 280.

vyvodit, že přibližně čtvrtina jednot vlastní prapor neměla.³⁰⁹ Jeho účastníci byli nejprve rozděleni na dvě základní skupiny: na členy cvičící, již tvořili první část průvodu, a necvičící, kteří průvod uzavírali. Následně byli muži rozděleni do čtveřic po šesti členech a za každé dvě čtveřice byli „vřazeni“ starosta, praporečník (a tedy i prapor) a náčelník jednoty. Průvod vedl na koni sedící Miroslav Tyrš spolu s cvičiteli Sokola Pražského, Františkem Čížkem a Jaroslavem Stýblem. Za nimi pak pochodoval ostrostřelecký hudební sbor, udržující rytmus průvodu na základě prvotního velení Miroslava Tyrše. Poté byli na čestném prvním místě zařazeni zástupci Sokola Pražského jako pořadající a oslavované instituce – vpředu kráčel tehdejší starosta Tomáš Černý a nejstarší členové cvičitelského sboru: Josef Müller a Vilém Fiala.³¹⁰ Následovaly je čtyři cvičící členové z různých jednot, poté hudební sbor kolínského Sokola a bezprostředně za ním pochodovaly deputace zahraničních hostů: z Lublaně, ze Záhřebu a ze Spojených států amerických. Průvod uzavíraly čtyři necvičící členové, tvořící více než polovinu průvodu.³¹¹

Struktura průvodu byla určena dvěma základními kritérii: praktickým a významotvorným. Například rozdělení účastníků na cvičící a necvičící mělo pravděpodobně ryze praktický účel, jelikož při vstupu na Střelecký ostrov cvičící členové mířili do šaten (v budově střelnice), aby se převlékli do cvičebních úborů, kdežto necvičící členové v slavnostních krojích vstupovali rovnou na postranní tribuny jim určené.³¹² Totéž platilo také pro zahraniční hosty, již se po vstupu na cvičiště přesunuli přímo na hlavní tribunu do spodních řad určených významným hostům.³¹³

Významotvorné kritérium pak bylo zohledněno především v tom, jaké jednoty budou pochodovat na čestných pozicích: čelo průvodu bylo z již uvedených důvodů obsazeno členy Sokola Pražského, druhou část průvodu pak na čestném místě „otevřeli“ zahraniční hosté. Jejich pozice uprostřed zároveň značila, že jsou nedílnou součástí sokolského společenství, a zároveň, že jsou jakýmsi jeho „ochraňovaným“ jádrem. Ve středu průvodu totiž měli zahraniční hosté „pouze“ reprezentativní, nikoli organizační úlohu. Ta přirozeně zcela náležela pořadatelské jednotě.

Obecně lze říci, že takto strukturovaný průvod ve stejnokroji oděných sokolů rozdělených do čtveřic, s náčelníky a praporečníky nesoucími prapory, nemohl v přihlížejících Pražanech evokovat na sémiotické úrovni pravděpodobně nic jiného

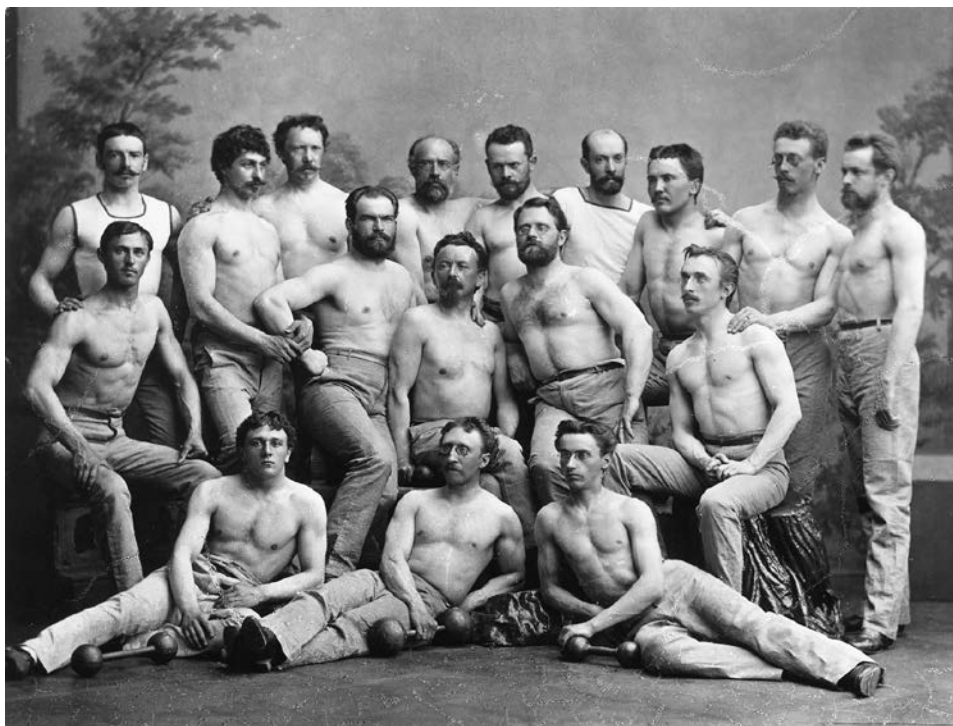
309 KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 140. Celkový počet sokolských jednot v českých zemích byl v první polovině roku 1882 osmdesát jednot. TYRŠ, M. Vyzvání jménem Sokola pražského k slavnosti jubilejní v r. 1882, s. 163.

310 KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 140.

311 Průvod. *Sokol: časopis zájmům tělocvičným věnovaný*. 1882, roč. 12, č. 7, s. 61–62. KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 140.

312 Věstník pro jubilejní slavnost Sokola Pražského. Inv. č. 1965, k. 76, fond Sokol. Archiv Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea.

313 Na cvičišti. *Národní listy*, s. 2. KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 141.

Obr. 18. Cvičitel'ský sbor Sokola Pražského při Jubilejní slavnosti Sokola Pražského. Zdroj: Národní muzeum, Sběrka tělesné výchovy a sportu, inv. č. H7F-20504 F3.

než národní armádu, jak už bylo naznačeno v podkapitole „Sokolské tělo vlastencovo“.³¹⁴ Tuto představu mimo jiné mohl podpořit i článek, který vyšel v den konání průvodu v časopisu *Pokrok*, v němž se píše: „A tak vděčná Praha vítá vás, stateční sokolové, a pookřívá výsledky vaší mužné činnosti [...]“.³¹⁵

Aby takový význam mohl vzniknout, museli sokolové prostřednictvím svých fenomenálních těl ovládnout prostor pražských ulic a uchvátit divákovu pozornost. Proto záměrně maximalizovali svou přítomnost pochodem v jednotném rytmu za zvuku hudby, která zároveň rozvířala zvukový prostor performance. Ten byl větší než performativní: průvod v ulicích ještě nebylo vidět, ale již byl „slyšet“. Svým pohybem sokolové vnesli do pražských ulic odlišnou dynamiku, jež je sama o sobě dalším prostředkem utváření přítomnosti. Ona dynamika pohybu pak evo-

314 Srov. „Sokolské tělo vlastencovo“, s. 63.

315 Jubileum Sokola Pražského. *Pokrok* 18. 6. 1882. Novinový výstřižek. Památník: vázaný soubor dokumentace k I. sletu. Inv. č. 1958, k. 76, fond Sokol. Archiv Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea.

kovala sílu a ráznost sokolských fenomenálních těl, jež dále pravděpodobně poměrně intenzivně působila na tělesné vnímání přihlížejícího obecenstva. Nadšené provolávání slávy sokolům³¹⁶ bylo reakcí na míru energie, kterou členové průvodu do své aktivity vložili: intenzita reakce byla přímo úměrná množství energie, již byli sokolové schopni svým pohybujícím se kolektivním tělem vytvořit.

Dalším nástrojem sloužícím ke zintenzivnění přítomnosti byl stejnokroj, utvářející jednotný vizuální vjem a zpřítomňující kolektivní identitu, do níž byla identita jedinců právě díky stejnokroji transformována. Stejnokrojem bylo zároveň akcentováno množství přítomných sokolů, jež samo o sobě bylo uchvacující. Přítomnost průvodu byla také podporována vlajícími prapory, které mu daly vertikální rozměr a opticky zvětšily proudící „hmotu“ průvodu.

Přítomnost je de facto estetickou kvalitou,³¹⁷ proto její „míra“ ovlivňuje schopnost jednotlivých jevů sdělovat významy, jak již bylo opakovaně zmíněno. Aby význam národní armády a kolektivní identity mohl skutečně sokolským průvodem vzniknout a být účelně sdělován, bylo třeba dodržet základní estetická pravidla utvářející formu průvodu (tedy formu sdělování), jak je známe z Tyršova „Tělocviku v ohledu esthetickém“. Tyršem definovanou *přiměřenost* lze spatřovat v tom, že se všichni účastníci cvičení *účelně* přepravili z místa, kde byla většina z nich ubytována (v sokolovně nedaleko Karlova náměstí), do místa konání slavnosti a svou přítomností v pražských ulicích oznamovali, že se koná jedinečná sokolská slavnost. Chovali se tedy přiměřeně stanovenému účelu. Aby mohli adekvátně demonstrovat svou přítomnost v ulicích, museli splňovat podmínku *jasnosti* neboli *zřetelnosti* – museli být v pražských ulicích dobře rozpoznatelní. Proto bylo žádoucí, aby se průvodu účastnilo co nejvíce mužů, výhradně ve stejnokroji, jehož prostřednictvím vynikl onen množstevní aspekt. Aby pozorovaná performance dokázala upoutat pozornost potenciálního diváka, musel být průvod řádně *článkovaný* a *rozmanitý*, tedy rozdělený do čet, mezi něž byli vřazeni praporečníci s prapory atd. Sdílený rytmus hudby a pochodujících těl onu rozmanitost *sjednotil* a zdůraznil *celistvost* sokolské formace. Na vrchol pomyslné pyramidy všech estetických kategorií Tyrš dosadil *ladnost*, kterou můžeme v průvodu pozorovat, jsou-li splněny všechny předchozí podmínky. Průvod byl připravován a organizován s ohledem na tyto estetické nároky, ale jaká byla jeho skutečná podoba a zdali ona estetická kritéria byla dodržena, není v archivních materiálech zmíněno. Jsou dostupné pouze informace o skvělosti průvodu, o nadšeném volání obecenstva: „Sláva sokolům!“, „Ať žijí!“.³¹⁸

Síla a vytrvalost byla prostřednictvím sokolských fenomenálních těl vyjevována také při cvičení na náradí, jež uzavíralo hlavní program slavnosti. Kromě zmi-

316 KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 140.

317 FISCHER-LICHTE, E. *Estetika performativity*, s. 134.

318 Za všechny uvádím např.: Na cvičišti. *Národní listy*, s. 2. KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 140.

ňovaných vlastností byly cvičením na nářadí zpřítomňovány ještě pružnost, všestranná pohybová dovednost a především odvaha, kterou při metech a cvicích na hrazdě či na vysokých bradlech ukazoval každý z mužů.³¹⁹ Na sémiotické úrovni byla kolektivní identita ztvárňována pouze jednotným oděvem (bílým nátělníkem s červeným lemováním, reznými kalhotami a koženými botami); nebyla utvářena jednotným pohybem, jak tomu bylo právě v průvodu nebo při cvičení prostných. Při nářadovém tělocviku je naopak akcentován individuální výkon jedince, který však musí dosáhnout určité kvality, aby mohl reprezentovat společenství. Zdatnost je proto základním předpokladem zdárného „tužení“ sokolského těla, schopného dále sloužit národním zájmům. O cvičení na nářadí Miroslav Tyrš v časopise *Sokol* píše:

Jaký pohled již na tato krásná, harmonicky, volně mužně vyvinutá těla, na toto svalstvo, jako ocel pevné a jak ocel pružné, jehož životná hra formy v každé chvíli pableskem měnila. Již hru tuto při každém výkonu sledovat bylo o sobě prožitkem neobyčejným, který se tím více stupňoval, čím více nepovolující síly to které cvičení vymáhalo, čím déle trvalo, čím neobyčejnější a vyšší poloha byla, v kterou tělo s imponující jistotou a nepřekvapeností se dostávalo.³²⁰

Jak z popisu plyne, cvičenci museli být plně soustředění na svůj tělesný pohyb, aby byl celkový výkon dostatečně zdařilý. Toto ponoření se do vlastního těla se odráželo i v tělesném prožívání diváků, jelikož proměny napětí (při cviku) a uvolnění (po něm) se střídaly ve stejných vlnách jako u samotných cvičenců. Diváci tak (stejně jako například obecenstvo při akrobatických vystoupeních) získali pozorováním konkrétního těla-objektu podobný sjednocující kolektivní prožitek, uchovaný v paměti prostřednictvím emocí i po skončení samotné performance.

Obdobně utvářený sjednocující prožitek vznikl i při sledování cvičení prostných, ovšem jimi prezentované základní vlastnosti sokolů byly odlišné. Navíc prezentnost individuálního fenomenálního těla nedosáhla takové míry, jako tomu bylo v případě cvičení na nářadí, o to podstatnější však byla sémiotická rovina celé podívané.

Bezprostředně před začátkem cvičení prostných opanoval Eduard Grégr, tehdejší jednatel Sokola Pražského, prostor slavnostního cvičiště svým uvítacím projevem. Tím na sémiotické úrovni nastavil základní ideový rámec pro interpretaci následující podívané. Grégr promluvil před 692 sokoly připravenými ke cvičení, kteří kolem půl šesté prošli ze šaten pod nápisem „Tužme se!“ na plochu cvičiště,

---

319 Při cvičení družstev byla dodržena základní pravidla bezpečného jištění; cvičitelé se však rozhodli provádět cviky bez něj, aby vynikla náročnost cviků. Jubilejní slavnost Sokola Pražského. *Sokol: časopis zájmům tělocvičným věnovaný*. 1882, roč. 12, č. 9, s. 82 (vázáno).

320 Tamtéž, s. 82–83 (vázáno).

rozdělení do dvanácti „proudů“ po padesáti osmi mužích.³²¹ Zaujali postoj v pozoru s hlavami otočenými vpravo (dle pokynů Miroslava Tyrše), tedy směrem k hlavnímu řečníkovi. Mezi diváky pak jeho projev vyslechli například místodržitel baron Alfred Kraus, František Ladislav Rieger nebo tehdejší starosta Prahy, Emilián František Skramlík, dále kmotry praporu Sokola Pražského a zástupci americké, záhřebské a lublaňské jednoty.³²² Jmenovaní hosté byli usazeni do čestných prvních dvou řad hlavní tribuny. Touto pozicí v hledišti se de facto stali spíše aktéry než diváky, jelikož jejich přítomnost zvyšovala symbolickou významnost události, a byli tak její nezbytnou součástí.³²³

Eduard Grégr začal svůj projev jak jinak než připomínkou dvacetiletého trvání Sokola, který

pozvedl se z lůna české mládeže [...] vysoko nad žírné luhy vlasti a směle krouže v neobzírném vzduchu, sílil křídla svá a tužil se k vyššímu a vyššímu vzletu, potápěje ducha svého v oněch výšinách ušlechtilého idealismu, [...] kde se pryští křišťálové zřídlo čisté lásky k vlasti a svobodě.³²⁴

Je vidno, že Grégr během dvaceti let neztratil svou víru v sokolský rozvoj a pokrok, o němž hovořil na závěr slavnosti svěcení praporu v sále u Apolla. Připomněl (mimo jiné) i nejdůležitější hesla „vtlučená“ do praporu: „Lásku k vlasti“ a „Svobodu“.³²⁵

Zároveň také na úrovni jazyka opětovně definoval význam základního úkolu sokolů: tužit se, a z toho plynoucí obecný sokolský maskulinní konstrukt. Ten sokolové svorně přijali tím, že (stejně jako při svěcení praporu) na cvičební plochu

321 KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 141.

322 Tamtéž.

323 První tři zmínění muži dokonce přicházeli na Střelecký ostrov těsně před začátkem slavnosti, když ostatní diváci (včetně sokolů na bočních tribunách) již byli usazeni na svých místech. Tamtéž. Obdobně byli společensky významní diváci součástí představení například v Řecku klasické doby, kdy taktéž sedávali v prvních řadách na speciálních křeslech pro ně určených. STOREY, Ian C. a Arlene ALLAN. *A Guide to Ancient Greek Drama*. Malden/Oxford: Blackwell Publishing, 2005, s. 50.

324 Na cvičišti. *Národní listy*, s. 2.

325 Grégr připomněl také Fügenovu podporu spolku a značnou pozornost věnoval pochopitelně také činnosti Miroslava Tyrše, s nímž Grégr během projevu vstoupil do dialogu. A od cvičitelů Sokola Pražského mu byl za jeho práci pro spolek předán stříbrný vavřínový věnec se zlatými plody, kdy na listech byly vyryty letopočty veřejných cvičení. Dar na symbolické úrovni odkazoval k nejvyššímu ocenění, jaké mohl získat vítěz antických olympijských her: vavřínový věnec a občanské pocty. Tyršovi se před předními osobnostmi české národní společnosti dostalo uznání, jež bylo o to větší, že bylo projevováno takto veřejně. Uvedení letopočtů veřejných cvičení svědčí o tom, jak důležitou součástí spolkového života tato cvičení (a samozřejmě tedy i Tyršova činnost) byly, byly to ony symbolické „zlaté plody“. Tyrš vyjádřil vděk za projevové pocty a dále dle svých zásad o vztahu jednotlivce k celku pronesl, že je „prostým vojínem v bojovém šiku jeho [národa – pozn. TKF].“ KOŽÍŠEK, F. a J. MÜLLER. Jubilejní slavnost Sokola Pražského r. 1882, s. 141.

vstupovali branou, nad níž bylo heslo umístěno, a dále onen Grégrem nastíněný konstrukt simultánně během jeho projevu zhmotňovali svou prostou, soustředěnou přítomností na cvičišti. V jednoduchém cvičebním úboru působili sokolové, zaujímající všichni stejnou pozici, jako amorfní nečleněná lidská „hmota“. Grégr ji následovně zkonkrétnil a znovu stanovil její cíl:

Nuže, bratři! Čiňme totéž, co činívali otcové naši, tužme paže své, abychom v čas potřeby štítem býti mohli vlasti své proti vrahům, [...]. Tužme paže své, abychom obhájití mohli posvátné háje své a nemuseli skláněti šjíj v porobu, což mrzkost jest před hospodinem. Tužme paže své, aby se nám vytýkati nemohlo, že jsme pokolením zvrhlým po rekovných otcích, před nimiž třásl se svět. Avšak tužme též ducha, tužme srdce své, aby v těle silném byl též silný duch. [...] Národ hmotně silný, bez vyšších mravních základů stává se národem výbojných lupičů, jenž jiné napadá, přemožené utiskuje, práva jejich nohama šlape, svobodu, jazyk a národnost jim odjímá, svou vlastní vnucuje. Takovým nebýval nikdy národ český, ani za dob nejvyšší moci své. [...] Otcové naši měli cizácká pouta lámati, nikoho však v pouta nejímající. [...] Takovými buďmež i my! [...] Braňme každou píď svého práva, avšak mějme v úctě práva cizí. Nevnucejme nikomu jazyk, zvyky, přesvědčení, národnost svou, avšak nedávejme sáhati nikomu rukou rouhavou na svaté tyto odkazy slavných otců svých! Buďme nepřemožitelnými v obraně, ale vždy šlechetnými a spravedlivými co vítězové.³²⁶

Eduard Grégr stejně jako Karolina Světlá při svěcení praporu Sokola Pražského zdůraznil tytéž motivy konstruuující sokolskou identitu: rodovou návaznost a „pokrevní“ pouto k vlasti (otcové-synové), boj proti utiskovatelům, uvědomění si sebe sama a svých práv, „tužení“ tělesných sil a „tužení“ ducha, kultivovanost a mravnost. Jako nový aspekt se zde objevuje tolerance a respekt k odlišným společenským skupinám, ale navzdory tomu působí jeho sdělení výbojněji. Oba pronášeli svou identitotvornou řeč z odlišných pozic: Karolina Světlá jako reprezentantka české kultury, na symbolické úrovni přijímající nové společenství za svou součást, zatímco Eduard Grégr promlouval k přítomnému obecnstvu a k cvičencům jako ten zkušenější – sokol-mentor, jenž měl možnost sledovat spolkové dění od jeho počátků po stávající čas.

Ve způsobu utváření sokolského maskulinního konstruktů na úrovni jazyka je patrná proměna obecného politicko-společenského kontextu a s ní související proměna etnických identit: zatímco na počátku 60. let 19. století teprve začala zanikat zemská identita Čechů a Němců,³²⁷ o dvacet let později už byly tyto identity obou etnik plně definované a cítit se výlučně jako zemský Němec, nebo jako zemský Čech bylo v době konání výroční sokolské slavnosti již nemožné.

³²⁶ Na cvičišti. *Národní listy*, s. 2.

³²⁷ COHEN, G. B. *Němci v Praze 1861–1914*, s. 42.

Cvičením prostným (stejně jako při svěcení prvního sokolského praporu) sokolové dali performativně najevo přijetí česko-sokolské identity. Tentokrát však pro ně nebyla identitou novou, ale potvrdili její trvalou existenci v české společnosti. Svým setrvávajícím tělem ji v daný okamžik znovu zpřítomnili ve veřejném prostoru a performativně ukázali, že jsou její součástí jako mnozí před nimi i po nich.

3.2.4 Emerze národa

Jednotný pohyb sokolských těl při cvičení prostných působil, jako by se hýbalo samo „tělo národa“. „Zdálo se, jakoby to bylo jediné obrovské tělo, jež brzy v před, brzy vzad, brzy vlevo, brzy vpravo se sklánělo a jakoby všech těch dvanáct set ruk, jež na povel se vztyčilo, bylo spojeno se strojem automata,“³²⁸ píše se v *Národních listech*. Nelze tvrdit, že by sokolové (dle dostupných textů) sami sebe vnímali jako český národ, respektive, že by sokolská identita zcela překrývala s identitou národní. Jisté ale je, že prostřednictvím jejich aktivit, především tedy cvičeními prostnými, mohl na úrovni jazyka tvořený konstrukt národa získat v jednotně se pohybujících sokolských tělech konkrétní hmotnou podobu.

Obecně lze tvrdit, že k proměně etnické skupiny v národ dochází tehdy, jsou-li všechny geografické regiony a všechny sociální vrstvy aktivně zapojeny do národního hnutí.³²⁹ Z této perspektivy lze pak o cvičících sokolech uvažovat jako o plně zformovaném národu, jelikož se do Prahy sjeli členové sokolských jednot ze všech regionů českých zemí, a stejně tak sokolské hnutí po dobu své existence prostoupilo všechny sociální vrstvy obyvatelstva.³³⁰

Problematická však zůstává absence žen na cvičební ploše, jelikož bez nich je obraz národa, případně národního těla pochopitelně neúplný. Proto, aby bylo možné tvrdit, že při výroční slavnosti vzniklo národní tělo, je nutné mezi jeho ztvárňovatele zahrnout i obecnstvo, kde ženy – stále ovšem pouze jako motivující pozorovatelky – přítomné byly. Účastnice a účastníci performance tak mohli být vnímáni jako „zhmotňovatelé“ národa a národní identity přítomnými zahraničními delegacemi Jihoslovanů nebo Čechoameričanů, kteří díky vlastnímu odstupu od českého národotvorného hnutí mohli v performanci sledovat emerzi národa.

328 Na cvičišti. *Národní listy*, s. 2.

329 Srov. HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, s. 159–161.

330 Eduard Grégr se k rozvoji Sokola ve svém projevu vyjádřil takto: „Símě před 20 lety do kypřé půdy vlasti vložené klíčilo a rostlo, a pohledneme-li na tyto řady statných junáků, kteří se k dnešní slavnosti byli sjeli z veškerých krajů českých vlastí, můžeme říci s hrdostí, že Sokol náš v mohutný vzrůstá strom, jenž větve své rozkládá po veškerých dědinách, ačkoli mnohá ještě schází ratolest a mnohá haluz ještě dřímá ve svém poupěti. Avšak ony se probudí; probudí se všichni, tak že každý kdo mužem českým sluje, též českým bude Sokolem!“ Na cvičišti. *Národní listy*, s. 2.

Jubilejní slavností Sokola Pražského, později označenou jako I. všesokolský slet, vznikl nový typ performance s poměrně pevně danou významotvornou strukturou, jejímž prostřednictvím docházelo při každém jejím konání k opětovné emerzi národa v tělech účastníků. Sokolským cílem bylo, aby se taková slavnost uskutečňovala každých šest let. Druhým a třetím sletem, konanými v roce 1891 a v roce 1895, nebyl ještě tento plán plně realizován, avšak od IV. sletu v roce 1901 bylo ono pravidlo (s výjimkou první a druhé světové války) dodrženo.³³¹

---

³³¹ Pro rok 1887 byl slet plánován, ale c. a k. úřady vydaly několik týdnů před jeho konáním zákaz realizování slavnosti dle jejího původního programu. Pozvání američtí Sokolové ale i tak přijeli, a bylo proto uspořádáno společné cvičení mimo Prahu, v Českém Brodě.